

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Гуманітарно–правовий факультет

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

(тип кваліфікаційної роботи)

Магістр

(освітній ступінь)

на тему «Психологічні особливості жінок-жертв домашнього
насильства»

ХАІ.704.7–96п1.22О.053.9749577КР

Виконав: здобувачка б курсу групи № 7–96п1

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

(код та найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»

(код та найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та
психотерапія»

(найменування)

Беліченко О. М.

(прізвище та ініціали здобувача)

Керівник: Гульман Б. Л.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: Приходько Д. П.

(прізвище та ініціали)

Харків – 2022

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Рівень вищої освіти другий магістерський

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
(код і найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»
(код і найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та психотерапія
(найменування)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Ю. І. Гулий
(підпис) (ініціали та прізвище)

«01» вересня 2022 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Беліченко Ольга Миколаївна
(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи Психологічні особливості жінок-жертв
домашнього насильства

керівник кваліфікаційної роботи Гульман Б. Л. докт. психол. наук, проф.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затвержені наказом Університету №1586-уч від «17» листопада 2022 року.

2. Термін подання здобувачем кваліфікаційної роботи «18» грудня 2022 р.

3. Вихідні дані до роботи: дослідження психологічних особливостей жінок-
жертв домашнього насильства з боку партнерів.

4. Зміст пояснювальної записки: Проаналізувати насильство як психологічний
феномен; Визначити психологічні особливості прояву насильства у
відносинах партнерів; Проаналізувати результати емпіричного дослідження.

5. Перелік графічного матеріалу:

Рис. 12

Табл. -

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	Гульман Б. Л. докт. психол. наук, проф. каф. 704	11.10.22	15.10.22
2	Гульман Б. Л. докт. психол. наук, проф. каф. 704	18.10.22	23.10.22
3	Гульман Б. Л. докт. психол. наук, проф. каф. 704	15.11. 22	22.11.22

Нормоконтроль _____ С. В. Кузьміна «18» грудня 2022 р.
(підпис) (ініціали та прізвище)

7. Дата видачі завдання «01» вересня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Затвердження теми, мети та завдань кваліфікаційної роботи.	01.09.22-07.10.22	
2.	Складання плану роботи	08.10.22-10.10.22	
3.	Аналіз літературних джерел. Написання першого розділу кваліфікаційної роботи.	11.10.22-15.10.22	
4.	Визначення психодіагностичного інструментарія для проведення практичної частини дослідження. Написання другого розділу кваліфікаційної роботи.	18.10.22-23.10.22	
5.	Проведення практичної частини дослідження.	24.10.22-07.11.22	
6.	Статистична обробка отриманих даних.	08.11.22-12.11.22	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи.	15.11. 22-22.11.22	
8.	Написання загальних висновків. Оформлення списку використаних літературних джерел, додадку(ків) та змісту.	23.11. 22–29.11.22	
9.	Передзахист.	30.11.2022-01.12.22	
10.	Внесення коректив до тесту кваліфікаційної роботи.	02.12.22-11.12.22	
11.	Оформлення та підписання відповідної документації(висновок керівника, висновок кафедри, рецензія та довідка на предмет наявності порушень академічної доброчесності)	12.12.22-17.12.22	
12.	Підготовка електронної презентації та тексту доповіді.	14.12.22-17.12.22	
13.	Строк подання здобувачем роботи на кафедрі.	18.12.22	
14.	Захист.	20.12.22-21.12.22	

Здобувач

_____ (підпис)

О. М. Беліченко

_____ (ініціали та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи

_____ (підпис)

Б. Л. Гульман

_____ (ініціали та прізвище)

Реферат

Кваліфікаційна робота: 60 с., 12 рис., 3 дод., 31 джерел.

Ключові слова: ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО, ЖІНКИ-ЖЕРТВИ, ВЗАЄМИНИ ПАРТНЕРІВ, ЛОКУС КОНТРОЛЮ, ВІКТИМНІСТЬ.

Об'єкт дослідження – психологічні особливості жінок, які зазнали насильства. Предмет дослідження – особистісні особливості жінок-жертв насильства з боку партнерів. Мета дослідження – дослідження психологічних особливостей жінок-жертв домашнього насильства з боку партнерів. Методи дослідження: теоретичний аналіз проблеми дослідження; психодіагностичний; методи математичної статистики. Висновки: види домашнього насильства: психологічне, фізичне, економічне, сексуальне. Психологічні риси насильства: рівень самооцінки, суб'єктивного контролю, фрустрації, емпатії, відчуття соціальної підтримки, тривожність, радикалізм, критичність мислення. Показники критичності відрізняються у менший бік, рівень віктимності у велику сторону; Жінки які зазнали домашнього насильства, переважно мають зовнішній локус контролю.

Abstract

Qualifying paper: 60 pages, 12 pictures, 3 appendices, 31 sources.

Key words: DOMESTIC VIOLENCE, FEMALE VICTIMS, RELATIONSHIP OF PARTNERS, LOCUS OF CONTROL.

Object of research is psychological characteristics of women who have experienced violence. The subject of the research is personal characteristics of female victims of partner violence. The purpose of the research is study of psychological features of female victims of domestic violence by partners. Methods of research: theoretical analysis of the research problem; psychodiagnostic; methods of mathematical statistics. Conclusions: types of domestic violence: psychological, physical, economic, sexual. Psychological features of violence: level of self-esteem, subjective control, frustration, empathy, feeling of social support, anxiety, radicalism, critical thinking. Women who have experienced domestic violence mostly have an external locus of control.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖІНОК-ЖЕРТВ НАСИЛЛЯ ЗІ СТОРОНИ ПАРТНЕРІВ .	5
1.1 Насилля як психологічний феномен.....	5
1.2 Проблема прояву насильства у відносинах партнерів.....	11
1.3 Психологічні предиктори жінок, які стали жертвами домашнього насильства.....	17
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕДУРА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	25
2.1 Характеристика вибірки.....	25
2.2 Характеристика методів дослідження	25
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК-ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	28
3.1 Аналіз результатів дослідження.....	28
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	46
ДОДАТКИ.....	49

ВСТУП

Актуальність дослідження: проблема насильства в сім'ї, а зокрема над жінкою протягом багатьох років є актуальним питанням для суспільства протягом уже багатьох років. Факт насильницького ставлення до жінки не може залишатися осторонь, адже його наслідками можуть бути проблеми зі здоров'ям жінки, як з фізичним, так і з психічним, порушення соціальної адаптації, неправильне функціонування сім'ї, а в деяких випадках можливий навіть летальний кінець.

В Україні фіксують збільшення випадків домашнього насильства. Як повідомила заступниця міністра внутрішніх справ К. Павліченко, у 2021 році до поліції про домашнє насильство заявили на 56% більше громадян, ніж у 2020-му. При цьому за рік було складено на 10% більше адмінпротоколів та внесено на 19% більше термінових заборонних приписів щодо кривдників.

Але найпарадокс ситуації полягає в тому, що незважаючи на те, що жінки перебувають у стосунках з явними агресорами, вони не тільки не припиняють ці стосунки, а й навіть шукають виправдання агресору. Причини цієї поведінки можуть бути різними - економічні, соціальні та різні зовнішні чинники. Саме розуміння цих факторів, а також визначення психологічних особливостей жінок, які стали жертвами домашнього насильства, може допомогти скоротити кількість випадків насильства, а також розробити програму щодо запобігання та психологічної допомоги та підтримки жінок жертв домашнього насильства. Вивчення та розуміння психологічних особливостей жінок жертв домашнього насильства сприятиме організації грамотної та ефективної роботи з клієнтами кризових центрів, а також проводити превентивні заходи, які допоможуть на ранніх стадіях попередити попадання жінок у критичні ситуації, а можливо, і скоротити кількість випадків домашнього насильства.

Тим самим актуальність теми визначається високою поширеністю випадків домашнього насильства у світі, з одного боку, але відсутністю

ефективних засобів боротьби з нею. Для ефективної боротьби потрібно чітке розуміння психологічного портрета жінки-жертви домашнього насильства, а таких досліджень на сьогоднішній день недостатньо.

Об'єкт дослідження – психологічні особливості жінок, які зазнали насильства.

Предмет дослідження – особистісні особливості жінок-жертв насильства з боку партнерів.

Мета дослідження – дослідження психологічних особливостей жінок-жертв домашнього насильства з боку партнерів.

Відповідно до даної мети були поставлені наступні завдання:

1. Проаналізувати насильство як психологічний феномен;
2. Визначити психологічні особливості прояву насильства у відносинах партнерів;
3. Проаналізувати результати емпіричного дослідження.

Методи дослідження: теоретичний аналіз психологічних особливостей жінок-жертв насильства зі сторони партнерів; психодіагностичний: Методика «Рівень суб'єктивного контролю (Є. Ф. Бажин, Є. А. Голинкіна, А. М. Еткінд); Методика оцінки схильності до віктимної поведінки (О. О. Андроннікова); Шкала самоповаги (Розенберга М. Розенберг); Методика Дембо-Рубінштейн (Т. В. Дембо, С. Я. Рубінштейн); та методи математичної статистики: критерій колмогорова-смирнова, коефіцієнт спірмена, критерії манна – уїтні, критерій Хі-квадрат.

Дослідження проводилося в соціальних мережах та месенджерах (Instagram, Telegram, WhatsApp). Вибірку склали 80 жінок, 50 з яких стверджують, що в їхньому житті факт домашнього насильства мав місце, 27 - підтверджують факт відсутності домашнього насильства у житті, 3 – важко відповісти. Середній вік респондентів – 33 роки (від 18 до 62).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЖІНОК-ЖЕРТВ НАСИЛЛЯ ЗІ СТОРОНИ ПАРТНЕРІВ

1.1 Насилля як психологічний феномен

Насильство є серйозною соціальною та психологічною проблемою. Витоки цієї проблеми у тому, що людської природі властива агресивність, яка знаходить своє вираження та прояв у міжособистісній взаємодії [5, 6].

Психологами робляться спроби пояснити природу та прояснити сутність людської агресії. І результати таких досліджень мають серйозну значущість як в психології, науки, так прикладних областей психологічного знання. Найкраще розуміння психологічної природи та передумов насильства дозволяє розробити програми профілактики насильства, знизити ризики розвитку у суспільстві різних форм та проявів насильства, мінімізувати його негативні наслідки для психіки окремих людей та для розвитку суспільства загалом [5, 8].

За всієї важливості та значущості проблеми насильства для психології, сучасні психологи продовжують зіштовхуватися зі складнощами щодо даного феномена. Складність вивчення цієї проблеми пов'язана, насамперед, із різноманітністю форм та проявів насильства. Крім того, проблема насильства часто носить латентний (прихований) характер, коли жертва не заявляє про своє становище та приховує факт насильства або навіть покриває гвалтівника та агресора. Так, згідно з актуальними даними NCADV, лише 34% осіб, які зазнали серйозних форм насильства, звертаються за медичною допомогою [7].

Психологічне трактування насильства глибше, ніж його повсякденне побутове сприйняття. Актуальні підходи до визначення поняття «насильство» у психологічній літературі представлені у роботах експертів ВООЗ [6].

Подані в психологічній літературі підходи до визначення поняття «насильство» мають деякі відмінності. Е. Г. Коло і колеги трактують насильство як навмисне застосування фізичної сили або влади, дійсне або у вигляді загрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або

громади, результатом якого є тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення у розвитку чи різноманітних збитків [4].

Є. П. Ільїн розглядає насильство як навмисне і примусове фізичне чи психологічне вплив однієї людини (групи, суспільства) іншу людину (групу, суспільство) [24].

С. С. Мамедова під насильством розуміє форму прояви психічного та фізичного примусу стосовно однієї з взаємодіючих сторін, яка змушує цей бік робити щось усупереч своїй волі, бажанням, потребам [16].

О. К. Таусінова трактує насильство як акт, що виражає ставлення, в якому об'єкт насильства недобровільно третюється не як суб'єкт, «інакшість» якого визнана і поважна, а як лише предмет, потенційно заслуговує на те, щоб йому завдали шкоди або навіть його ліквідували [1].

М. Г. Ботова говорить про насильство як про особливий тип відносин, який передбачає застосування силового впливу з метою знищення, покарання чи контролю над людьми, проти їхньої волі [8].

М. Флурі та колеги трактують насильство як загрозу чи прояви фізичних, фізіологічних та/або емоційних насильницьких дій, тобто будь-якого виду сили щодо іншої людини з наміром заподіяти шкоду або підкорити собі [6].

Е. Л. Генлі, у свою чергу, розглядає насильство як патерн агресивної та примусової поведінки, що включає фізичні, сексуальні та фізіологічні нападки, а також економічний примус [6].

Порівняльний аналіз представлених визначень дозволяє краще зрозуміти природу та зміст насильства як психологічного феномена. Більшість визначень мають описовий синтетичний характер, тобто описують насильство через сукупність його можливих форм та проявів. Визначення О. К. Таусінової концентрується на позиції жертви, дещо прояснюючи природу самого акта насильства: сприйняття жертви не як суб'єкта, як об'єкта. У більшості визначень йдеться про примус і навмисність насильства. Також насильство розглядається у тісному взаємозв'язку з агресивністю та агресією.

Ряд авторів наголошує у своїх визначеннях, що насильство може мати як реальний, так і потенційний характер загроза, залякування [4].

Є. П. Ільїн зазначає, що наразі у психології намітилася тенденція надто широкого трактування насильства та насильницьких дій. Так, виставлення поганої оцінки учневі чи дружнє підсміювання можуть інтерпретуватися як форми психологічного насильства над особистістю, хоч вони таким і не є. Не все, що приносить людині шкоду, завдає душевну травму, можна як насильство. Є. П. Ільїн уточнює, що при розмежуванні насильства від суміжних понять слід повернути увагу на таку обов'язкову характеристику насильства, як «Примусовість». У разі, коли немає примусу щодо жертви, не може йтися про насильство в жодній його формі.

А. І. Фурманов пов'язує поняття насильства з поняттям агресії і вважає, що без агресії насильства немає, але всяка агресія призводить до насильства [6].

Такого висновку приходять М. Г. Ботова, говорячи про те, що агресія є проявом особливої емоційної реакції людини, що часто втілюється в насильстві [8]. Є. П. Ільїн пояснює, що насильство є окремими випадками прояви прямої фізичної чи вербальної агресії, сприймані людиною як примус» [24].

На цей час виділяють такі психологічні концепції виникнення насильства через взаємозв'язку з агресією [6]:

Психодинамічна концепція. У рамках концепції поведінка людини пояснюється потужними потягами: сексуальний потяг (потяг життя, лібідо) та агресивний потяг (потяг смерті, танатос). Агресивний потяг є основою розвитку агресії і проявів насильства. Внаслідок антагоністичної природи двох потягів вони є джерелом безперервного внутрішньопсихічного конфлікту. Агресивність є на всіх стадіях лібідного розвитку і, не знаходячи виходу, призводить до схильності людини до насильства.

Соціодинамічна концепція. У рамках концепції агресивність сприймається як невротична захисна реакція людини. Агресивність у дитини

виникає, коли вона визнає та приймає як належну ворожість оточуючих і свідомо чи несвідомо вирішується на боротьбу з метою власного захисту та помсти. Результатом неналежної поведінки батьків є формування у дитини базальної ворожості як основи для майбутньої агресивності та схильності до насильства. Ворожість до батьків трансформується у ворожість до суспільства. У концепції К. Хорні розрізняються особистості з агресивністю і садистськими нахилами, які мають іншу природу, проте теж знаходять втілення в схильності до насильства.

Фрустраційна концепція [6]. У рамках концепції агресивна поведінка та насильницькі прояви розглядаються як ситуативні, а не закономірні еволюційні процеси. Агресія виникає як реакцію фрустрації і є навмисне бажання нашкодити будь-кому. Фрустрація стан браку чогось, заповнити яку людина самотійно неспроможна, оскільки є деякі перешкоди, перешкоди, блокують цілеспрямовану поведінку. Прихильники цієї концепції вводять додаткове поняття – «зміщена» (заміщена) агресія. Про зміщену агресію йдеться у тому випадку, коли людина виплескує свою агресію не на об'єкт, що безпосередньо викликає фрустрацію, а на будь-який інший об'єкт.

Когнітивно-неоасоціаністична концепція [5]. У межах концепції встановлюється, що посилення агресії необов'язково призводить до реальної агресивної поведінці індивіда. У концепції підкреслюється роль емоційних та пізнавальних процесів у розвитку агресивної поведінки та застосування насильства. Для реальних проявів насильства необхідно, щоб ступінь ситуації виявилася достатньою для актуалізації негативних емоцій. У будь-якій ситуації, пов'язаної з наявністю сили до агресії, у людини виникає ситуація вибору з двох варіантів: втечі та боротьби. Втеча є поведінковий варіант реакції уникнення. Боротьба є поведінковий варіант реакції агресії. Схильність до боротьби знаходить, як правило, два вирази: прагнення накинутися і вдарити доступну жертву або спонукання завдати шкоди будь-кому. Обидва варіанти є формою насильства, яке може знаходити різні форми вираження.

Афективно-динамічна концепція [4]. У рамках концепції агресія сприймається як модель поведінки, що забезпечує адаптацію людини, один із способів задоволення актуальних потреб у кризовій ситуації розвитку та життєдіяльності. Напружена система розряджається через дію та прояв активності. Якщо пряма активність недоступна, то врівноваження досягається за рахунок виконання замінних дій. Напруження, що виникає при кризовій ситуації, а також пов'язані з нею переживання, можуть впливати на появу (посилення) певних особистісних особливостей і моделей поведінки. Коли домінуючою емоцією є гнів, людина виявляє активну агресію, коли домінуючою емоцією є страх, агресія перетворюється на пасивну форму.

Поведінкова концепція [3]. У межах концепції передбачається, що розвиваються ті форми поведінкових реакцій, які отримують позитивне підкріплення або негативного підкріплення. Також розглядається аспект навчання через спостереження: спостерігаючи насильницькі форми поведінки, дитина набуває схильність проявляти себе подібним чином у подібних соціальних ситуаціях із задіянням механізмів імітації та ідентифікації. Крім того, вивчається потенціал застосування агресії як способу вирішення адаптаційних проблем індивіда в різних сферах.

Когнітивна концепція [2]. У рамках концепції трьома основними психологічними аспектами діяльності є мислення, емоції і поведінка (А-В-С-теорія). Якщо людина змінює спосіб мислення, дуже ймовірно, що за цим зміниться і його емоційна реакція на подію і, можливо, зміниться поведінка. Поділяються здорова та нездорова агресія. Здорова агресія сприяє досягненню правильних цілей (їх виділяється чотири: виживання, щастя, соціальне прийняття та інтимні стосунки). Нездорова агресія блокує досягнення цілей і виявляється у насильстві, яке набуває різних форм. Згідно з концепцією, агресивність у поєднанні з ворожістю та гнівом мотивує напад на інших людей.

Розглянуті концепції дозволяють встановити механізм розвитку насильства та схильності людини до насильства, вирішення своїх проблем та досягнення своїх цілей шляхом здійснення насильницьких дій.

Насильство, на думку більшості сучасних психологів, набагато ширше, ніж заподіяння фізичної шкоди здоров'ю чи життю іншої людини. У сучасному світі насильство набуває різноманітних форм і видів. Актуальні дослідження показують, що найчастіше насильство, що не має прямого впливу на здоров'я та життя іншої людини, має не менш виражені негативні наслідки, ніж пряме фізичне насильство [3].

При цьому ідентифікувати та виявити приховані форми насильства, відмінні від прямого фізичного насильства, значно складніше, що пов'язано з їх латентним характером. Тому вкрай важливо грамотно виділяти та діагностувати різні форми та види насильства, присутні в сучасному суспільстві.

Е. П. Ільїн виділяє наступні форми насильства: фізичне, психологічне та сексуальне. С.С. Даренських доповнює ці три види четвертим – економічним насильством [16]. Деякі дослідники виділяють також емоційне насильство, проте неможливо, на нашу думку, відокремити його від психологічного насильства. Тому в цьому дослідженні виділяються чотири форми насильства за характером впливу суб'єкта на об'єкт: фізичне, психологічне (емоційне), сексуальне та економічне.

З метою примусового впливу Е. П. Ільїн виділяє конструктивне та деструктивне насильство [24]. Конструктивне насильство є умисне заподіяння користі і добра суб'єктом об'єкту, тобто насильство, що здійснюється з істинно та щиро добрими намірами з боку суб'єкта. Наприклад, примусове утримання підлітка в будинку щоб уникнути попадання їх у погану компанію, насильницьке утримання людини від заподіяння шкоди собі, спроби суїциду. Деструктивне насильство – це насильство у його «класичному» розумінні, коли суб'єкт примушує об'єкт із поганих намірів щодо нього та з поганими цілями.

К. П. Балакірева виділяє на підставі співвідношення суб'єкта та об'єкта насильства такі його види, як самонасильство, міжособистісне та колективне насильство [2]. Самонасильство є ситуацією, де суб'єкт і об'єкт насильства збігаються. Це замах на власне життя чи здоров'я (зокрема самогубство, спроби самогубства, самоушкодження). Міжособистісне насильство є насильством щодо особистості з боку іншої людини або групи людей. Колективне насильство є насильством щодо члена суспільства з боку держави, політичної групи, громадської, релігійної чи терористичної організації.

За сферами, у яких проявляється насильство суб'єкта стосовно об'єкту, С. Н. Трошина виділяє сімейне насильство, службово-професійне насильство (мобінг), шкільне насильство (булінг), а також соціально-побутове насильство, коли суб'єкт та об'єкт не пов'язані будь-якими системами міжособистісних взаємин [5]. Домашнє (сімейне) насильство, оскільки саме воно є сферою інтересів даного дослідження, слід у рамках запропонованої класифікації розділити на види насильства щодо підсистем сімейної системи:

- Насильство у дитячо-батьківській підсистемі;
- Насильство в сиблінгової підсистемі;
- Насильство в подружній/партнерській підсистемі;
- Насильство у межах інших підсистем сімейної системи.

Таким чином, на основі аналізу актуальних визначень насильство трактується як навмисний та примусовий вплив однієї людини на іншу людину з метою заподіяти шкоду або підкорити собі, яка може набувати різних форм вираження.

1.2 Проблема прояву насильства у відносинах партнерів

Насильство, як було зазначено вище, може виявлятися у будь-якій із сфер життя сучасної людини. Сімейні та партнерські відносини не є винятком. Насильство в сімейній системі має назву домашнього насильства і може охоплювати всі підсистеми сімейної системи. Підходи до визначення поняття «домашнє насильство» запропоновано роботах І. Г. Малкіна-Пих [5], А. В.

Вигодський [15], С. Я. Саламової [7], Е. Г. Кола [4].

Експерти ВООЗ трактують домашнє насильство як насильство, яке відбувається між членами сім'ї та партнерами і яке, як правило (хоча і не завжди), відбувається у стінах будинку [4]. У роботах І. Г. Малкіной-Пих домашнє насильство сприймається як система поведінки однієї людини задля збереження влади та контролю над іншими людьми [5]. З погляду А. В. Вигодського, домашнє насильство є соціальна взаємодія в ситуації неузгодженості цілей та цінностей між суб'єктами сімейної системи та заснована на примусі та придушенні одним суб'єктом іншого при повному підпорядкуванні його своєї волі [15]. С. Я. Саламова вважає, що домашнє насильство передбачає використання фізичної сили, психологічного, економічного тиску, сексуального примусу стосовно членів сім'ї задля придушення їхньої волі і придбання з них влади [17].

Згідно з представленими визначеннями, домашнє насильство є різновидом міжособистісного насильства, що відбувається в рамках сімейної системи, між спільно проживаючими індивідами. При цьому у взаєминах подружжя та партнерів домашнє насильство має свої власні характерні особливості, проявляючись по-своєму.

Психологи стверджують, що проблема домашнього насильства не вщухає у складний та кризовий період, а лише набирає обертів. Так, О. В. Бессчетнова вважає, що підвищення кількості випадків насильства у відносинах партнерів і подружжя пов'язані з наростанням загального рівня напруженості і стресу, яке, своєю чергою, пояснюється такими причинами[6]:

- Збільшення страху втрати роботи стабільності;
- Брак коштів на оплату рахунків та щоденних потреб;
- Неможливість отримання адекватної медичної допомоги через перевантаженість системи охорони здоров'я;
- Відсутність медичного страхування;
- Брак коштів на оплату ліків та засобів профілактики;
- Порушення усталеного ритму життя.

Водночас протягом першого півріччя 2022 року (січень-червень 2022 року) порівняно з першим півріччям 2021 року (січень-червень 2021 року) спостерігаємо тенденцію зменшення кількості звернень про вчинення домашнього насильства.

Так, протягом згаданого періоду надійшло на 27,5% менше повідомлень до правоохоронних органів щодо вчинення домашнього насильства. Аналогічно протягом першого півріччя 2022 року порівняно з першим півріччям 2021 року зареєстровано на 52% менше кримінальних проваджень за ст. 126-1 ККУ – «Домашнє насильство».

І. А. Фурманов оперує поняттям подружнє насильство і визначає його як неправомірне використання, вживання сили, влади та контролю, це спроба примушувати та керувати чоловіком через фізичний чи психологічний вплив [8]. Е. Л. Генлі під насильством над близьким партнером розуміє патерн агресивної та примусової поведінки, що включає фізичні, сексуальні та фізіологічні нападки, а також економічний примус, який дорослі індивіди чи підлітки використовують стосовно своїх близьких партнерів.

Крім того, важливо враховувати, що цикл насильства у сім'ї згодом засвоюється дітьми. У психологічній літературі вказується, що агресивні відносини подружжя може стати моделлю чи зразком, основі яких діти засвоюють – насильство є прийнятним чи ефективним засобом вирішення конфліктів з іншими людьми [9]. Діти бачать насильницькі методи у взаєминах своїх батьків та відтворюють цикл насильства вже у своїх відносинах. Тому проблема насильства у партнерських/подружніх відносинах має соціально-психологічний характер.

Найбільш поширеними факторами домашнього насильства у взаєминах подружжя/партнерів є:

- Часті конфлікти та сварки;
- Вербальна агресія як норма поведінки;
- Боротьба за владу та домінування в сім'ї;
- Низький соціально-економічний статус сім'ї;

- Ригідність у взаємодії та взаємовідносинах партнерів.

Не всякий конфлікт і всяка сварка перетворюється на форму насильства, проте висока конфліктність і постійні сварки у ній однозначно підвищують схильність цієї сім'ї та цієї пари до проявів насильства. У рамках вирішення протиріч подружжя та партнери далеко не завжди перебувають у рівних позиціях, вони можуть почати виявляти вербальну агресію, щоб довести свою правоту, що згодом може перерости у фізичну агресію та прояви насильства. Якщо вербальна агресія в сім'ї вважається нормою, це створює середовище з підвищеною конфліктогенністю, надмірним градусом емоційності і постійною наявністю негативних емоцій.

Якщо подружжя не розподілило зони відповідальності та повноважень у сім'ї, якщо в їхніх відносинах триває боротьба за владу та домінування, то ризик насильства у сім'ї зростає. Людям, які прагнуть домінувати, дуже важливий доступ до ресурсів, і отримати його вони готові практично за будь-яку ціну, навіть вдаючись до різних форм насильства над партнером.

Низький соціально-економічний статус сім'ї підвищує загальний рівень напруженості та стресу у сімейній системі. Відсутність можливості задовольнити свої потреби та матеріальні бажання знижує задоволеність шлюбом та життям, задоволеність партнером. Це є сприятливим підґрунтям для розвитку агресії, її активного вираження у формі невдоволення партнером та взаємовідносинами, невдоволення життям, винним за яке призначається партнер.

Ригідність у взаємодії та взаємовідносинах партнерів заважає подружжю адаптуватися до мінливих ситуацій та умов [27]. У будь-яких взаєминах існують періоди «спаду у відносинах», які характеризуються наростанням почуття незадоволеності один одним, у подружжя виявляються розбіжності у поглядах, виникає мовчазний протест, сварки, відчуття ошуканих надій та закиди. Сім'ї з високою ригідністю складніше і довше долають сімейні кризи [1].

Розглянуті чинники призводять до проявів насильства у відносинах

партнерів/подружжя. Подружнє насильство може мати різні прояви, приймати всі форми, які характерні для насильства загалом. Розглянемо особливості прояву різних форм насильства у партнерських/подружніх взаєминах.

І. А. Фурманов зазначає, що форма фізичного насильства у партнерських/подружніх взаєминах включає такі прояви: катування, тортури, побиття, поштовхи, дряпання, кусання, хапання, удушення, а також використання холодної та вогнепальної зброї [6]. Більшість дослідників відзначають, що ця форма насильства та перелічені її прояви значно більшою мірою походять від чоловіка. Причинами такого нерівномірного розподілу є патріархальний уклад і велика фізична сила чоловіка. Статистика підтверджує, що жінки дійсно значно більшою мірою схильні до проявів форми фізичного насильства з боку чоловіка-партнера або чоловіка-чоловіка. Так, згідно з даними NCADV, кожна четверта жінка стикається з фізичним насильством у сім'ї, тоді як серед чоловіків із цими формами насильства з боку партнерів стикається лише кожен дев'ятий [7].

Сексуальне насильство у партнерських/подружніх взаєминах має такі прояви: зазіхання сексуального характеру, сексуальний примус, домагання, секс із застосуванням фізичної сили, загроз, залякування, насильницьке вчинення статевого акту після побоїв, використання сексу як приниження та образи [20]. О. М. Єніколопов та О. А. Кравцова відзначають, що сексуальне насильство дуже часто присутнє в ситуації насильства в сім'ї і має підвищену латентність [20]. Згідно зі статистикою NCADV, у США, де розголосу надається велика кількість випадків, кожна десята жінка стикається у своєму житті із сексуальним насильством з боку близького партнера, тоді як серед чоловіків така статистика незначна і навіть не наводиться в офіційних звітах [7].

Л. Берковиц вказує на те, що форма психологічного насильства у подружніх/партнерських взаєминах має такі прояви: контроль над партнером, ізоляція партнера, приниження партнера та постійна критика щодо партнера [5]. І. А. Фурманов також розглядає цю форму насильства і вважає, що

психологічне насильство в подружніх/партнерських взаєминах найчастіше проявляється як різноманітні різновиди примусу, основу яких становлять вербальна та непрямая агресії та різні форми прояву негативізму [8]. Вирізняються такі прояви, як словесні загрози, надмірне контролювання (накази, примус, монополізація), загальна дестабілізація (залякування, приниження), домінування (емоційна відмова, шантаж, ревності, підозри, зарозумілість, вербальна агресія), гендерної ролі або відмова від виконання гендерної ролі. І.А. Фурманов пропонує виділяти три ступені психологічного насильства за ступенем вираженості деструктивного на відносини і психіку партнерів: дисфункціональна поведінка (низький ризик), залякувальна поведінка (середній ризик), злочинна поведінка (високий ризик) [6].

За статистикою, наведеною І. А. Фурмановим, чоловіки щонайменше схильні до форми насильства, ніж жінки: з психологічним насильством із боку близького партнера [6]. Більше того, виділяються навіть «типово жіночі» прояви психологічного насильства, які включають залякування (загрози завдати шкоди собі), монополізацію (заборони на свободу вибору, відволікання чоловіка від інших занять), відмова від виконання гендерної ролі (небажання готувати, утримувати будинок у чистоті, займатися вихованням дітей).

Економічна форма насильства у взаєминах подружжя/партнерів ґрунтується на нерівномірності розподілу ресурсів у сімейній системі. Ця форма має такі прояви: спроба одного дорослого члена сім'ї позбавити іншого можливості розпоряджатися сімейним бюджетом, мати кошти та право розпоряджатися ними на свій розсуд, відмова у утриманні дітей, пряма заборона працювати, приховування доходів, витрата сімейних грошей, самостійне прийняття більшості фінансових рішень, найсуворіший контроль витрат [16]. Оскільки жінки традиційно мають нижчий рівень оплати праці, а також часто змушені відмовлятися від кар'єри для збереження сім'ї та виховання дітей, жінки є суттєво вразливими для різних проявів економічного насильства з боку чоловіка [16].

Є. Р. Ярська-Смирнова на матеріалах аналізу наявної статистики і за зібраними емпіричними даними приходять до висновку, що домашнє насильство у відносинах партнерів є гендерно обумовленою проблемою [9]. А. В. Вигодська виділяє такі передумови гендерно обумовленого розподілу жертв насильства в сім'ї: фізична нерівність статей, історично затверджений поділ сімейних обов'язків і гендерна нерівність, що зберігається в окремих сферах суспільного життя, норми, що підтримують застосування насильства, а також зразки насильницької поведінки у батьківській сім'ї [15]. Жінки дійсно статистично частіше схильні до насильства з боку партнера-чоловіка.

Таким чином, домашнє насильство є різновидом міжособистісного насильства, що відбувається в рамках сімейної системи, між спільно проживаючими індивідами. При цьому у взаєминах подружжя та партнерів домашнє насильство має свої власні характерні особливості, проявляючись по-своєму.

1.3 Психологічні предиктори жінок, які стали жертвами домашнього насильства

Насильство щодо жінок з боку близьких партнерів і подружжя дійсно, на думку більшості психологів, значно поширеніше, ніж насильство щодо чоловіків. Однак далеко не кожна жінка зазнає насильства з боку партнера. Відповідно, актуальним завданням є виділення крім гендерного аспекту та інших факторів перетворення жінки на потенційну чи реальну жертву насильства з боку партнера. Такі чинники за змістом є психологічними предикторами. Розглянемо результати актуальних досліджень, присвячених проблемі психологічних предикторів жінок, які стали жертвами домашнього насильства з боку чоловіка/партнера.

Дослідження психологічної природи насильства неможливе без вивчення поняття «віктимність». Під віктимністю в психології розуміється придбані людиною фізичні, психічні та соціальні риси та ознаки, які можуть зробити його схильним до перетворення на жертву [15].

Справа в тому, що будь-який акт насильства передбачає наявність суб'єкта та об'єкта. Суб'єкт насильства – це той, хто здійснює акт насильства. Об'єкт насильства – це той, у кого відбувається акт насильства. При деяких формах насильства вони виявляються воедино, однак частіше це два окремі об'єкти вивчення. Не менше уваги, ніж психологічного портретування агресорів і злочинців, приділяється у сучасній психології вивченню властивостей та особливостей особистості іншого учасника – жертви психологічного насильства. Віктимологія є окремою галуззю психологічного знання, що займається вивченням жертв агресії, злочинів, насильства та їх особистісних та поведінкових особливостей.

Прийнято виділяти індивідуальну, видову, групову та масову віктимність [13]. У психології більшою мірою вивчається індивідуальна віктимність як характеристика особистості, однак і груповий віктимності часто приділяється увага (наприклад, коли вивчаються характеристики підлітків-жертв сексуального насильства).

О. С. Фоміних, вивчаючи психологічні механізми віктимності, дійшов висновку у тому, що віктимна особистість, зазвичай, відчуває дефіцит життєстійкості, а сама віктимність як особистісна властивість міцно закріплюється у поведінці, сковує життєвий потенціал особистості, перешкоджає жити повноцінним життям [15]. А. А. Максименков та А. В. Майоров також приділяють увагу психологічним аспектам віктимності і вказують на те, що при вивченні індивідуальної віктимності психологами повинні досліджуватись також можливі психопатичні якості особистості потерпілих, як патологічна боягузливість і податливість, істероїдність, екзальтованість, ригідність [3].

Однако єдиного портрета жертви на даний момент психологами не сформовано. Формуються портрети жертв різних видів злочинів. Наприклад, зазначається, що жертви шахраїв надмірно довірливі, а жертви вбивств необачні [4]. А. М. Матусевич та Л. В. Куба відносять до індивідуально-психологічних характеристик жертв такі особливості: рівень самооцінки,

емпатії, рівень суб'єктивного контролю, відчуття соціальної підтримки, тривожність, сміливість у спілкуванні, самопоглибленість, радикалізм, рівень фрустрації [7].

Проте загалом жертви різноманітні. Жертва злочину може бути активною та пасивною; усвідомлює сутність та наслідки своєї поведінки або залишається в невіданні; близько пов'язаної з заподіювачем шкоди і зовсім з нею незнайомою; здатною або не здатною до опору. Крім того, в актуальних дослідженнях наголошується, що віктимність не є фатальною властивістю окремих людей [12], і навіть «не віктимна» людина може стати жертвою злочину, причому від особистих, а й від зовнішніх стосовно жертви чинників. Тому завдання складання психологічного портрета жертви ще далека від завершення і повинна вирішуватися на більш конкретному рівні: слід приділити увагу розпізнаванню та опису віктимологічних властивостей особистості жертв певного типу злочинів.

У низці актуальних психологічних досліджень робиться спроба виявити і осмислити взаємозв'язок віктимності жінки, її схильності до домашнього насильства, і рівня критичності особистості [7].

А. М. Барішполець та А. Ю. Холодов роблять висновок у тому, що найчастіше стають жертвами насильства жінки, схильні до підвищеного прагнення власної безпеки, пасивності, надмірної обережності [4]. Психологічними предикторами схильності стати жертвою домашнього насильства стають покірність, пасивна життєва позиція та надмірна обережність у поведінці, яку автори назвали «пасивною моделлю поведінки».

В. С. Кисельов, навпаки, публікує дані про те, що віктимність жертви виявляється пов'язаною зі схильністю до агресії у відповідь і провокаційності, з одного боку, і зі схильністю до самопожертви, сформованістю почуття власної неповноцінності, низькою самооцінкою, з іншого боку [6].

За поданими даними однаково схильні до насильства і жінки з активно-агресивною життєвою позицією, і жінки з пасивною життєвою позицією. На його думку, жінки-жертви домашнього насильства можуть відрізнитися як

високою, так і вкрай низькою критичністю, прагнути оцінити ситуацію, або не звертати уваги на небезпеки та обставини, що критично складаються.

На низький рівень критичності віктимної особи зазначено також у дослідженні Н. М. Біктіна [7]. На думку психолога, жінки-жертви домашнього насильства з боку партнера відрізняються некритичністю мислення та високою навіюваністю.

Таким чином, дані про взаємозв'язок критичності жінки та її схильність до домашнього насильства з боку партнера слід визнати суперечливими. Потрібне додаткове уточнення емпіричних даних, проте є більш обґрунтованою позиція про схильність жінок-жертв домашнього насильства з боку партнера до низького рівня критичності мислення. Передбачається, що саме низький рівень критичності жінки не дозволяє осмислити та зрозуміти істинно деструктивний характер поведінки партнера та виявити його причини, нездатність передбачити можливі результати власних дій, усвідомити та встановити свої межі у міжособистісних взаєминах.

У актуальних психологічних дослідженнях робляться спроби виявити і пояснити взаємозв'язок між віктимністю жінки, її схильності до домашнього насильства з боку партнера/чоловіка, з одного боку, і локусом контролю, з іншого.

На думку А. Б. Орлова, пасивний аспект психологічного насильства у ній – це особистісно-психологічні особливості жертви насильства. До особливостей жертв психологічного насильства, згідно з його висновками, належать втрата довіри до себе та світу, дифузна самоідентичність, зовнішній локус контролю, тривожність, депресія, агресивність, догідливість, комунікативна некомпетентність та низька самооцінка [12].

С. С. Константинова передбачає, що залежність жертви обставин може бути пов'язані з зовнішнім локусом контролю [18]. А необґрунтоване почуття провини та неприйняття проблеми можуть бути пов'язані з низькою критичністю.

В. А. Малікова та колеги приходять до висновку, що високий рівень

життєстійкості становить особистісний потенціал протистояння можливому насильству [4]. Важливу складову цього потенціалу є локус контролю. Підвищення інтернальності локусу контролю жертви на стадії подолання психологічних наслідків насильства є важливим завданням.

Такої думки дотримується А. С. Зубрицька [23]. Вона стверджує, що жінки-жертви домашнього насильства мають екстернальний локус контролю та переконані, що перебувають у владі обставин, і лише у 3% жінок-жертв домашнього насильства виявлено інтернальний локус контролю. З іншого боку, А. С. Зубрицькій особливо підкреслюється в дослідженні, що їй довелося зіткнутися в ході дослідження з глибокою впевненістю жінок у своїй провіні за насильство. Це пов'язано з нездатністю до критичного мислення, до обмірковування ситуації, до критичного розгляду та аналізу поведінки агресора.

А. А. Семерікова та Н. Р. Анісімова виділяють особливості віктимної поведінки жінок на ситуації домашнього насильства [8]. До психологічних особливостей відносяться пасивність (жінка часто залишається бездіяльною, вона не вміє діяти рішуче), заперечення реальності та здібності вплинути ситуацію власними діями, тобто зовнішній локус контролю (влада негативних причин). Крім того, у жінок-жертв відзначається готовність до самопожертви, лояльність до свого мученика без прагнення критично осмислити його поведінку, а також риси співзалежної особистості.

Є. А. Єратіна та В. А. Єфремова вважають, що жінкам-жертвам властива неможливість встановити обмеження у більшості сфер їхнього життя, а також нездатність захистити свої межі [20].

Відповідальність за себе та своє життя у жінок-жертв домашнього насильства демонструє низькі значення, що пов'язано з особливостями локусу контролю. Роблячи вибір чи приймаючи рішення, як зазначено у дослідженні, жінки-жертви не здатні запитати себе, чого хотілося б їм, проте виявляють запобігливість по відношенню до бажань і запитів чоловіка-образувача [20].

Це дозволяє припустити, що з жертв насильства буде знижений рівень

критичності, тобто нездатність до усвідомлення та оцінки власних дій та їх наслідків.

Таким чином, психологічні особливості віктимної поведінки жінок у системі подружніх відносин включають широкий спектр особистісних властивостей і станів, а також сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, що зумовлюють особистісну схильність жінок до перетворення їх на жертву домашнього насильства. Однак представлені в психологічних дослідженнях дані високою мірою суперечливі і не дозволяють сформувати психологічний портрет жінки-жертви домашнього насильства. Відсутні узгоджені дані про особливості віктимності жінок-жертв домашнього насильства з боку партнерів чи подружжя. Також відсутні доведені кореляції між схильністю бути жертвою та такими психологічними особливостями, як локус контролю та рівень критичності.

Загалом і в цілому, в психологічній науці намітилася згода в тому, що причиною жорстокого поводження є взаємодія особистісних, ситуаційних, соціальних та культурних факторів [4]. Відповідно, вивчення особистісних причин схильності жінок до домашнього насильства з боку близького партнера чи чоловіка є вкрай актуальною проблемою сучасної психології.

Зроблені висновки дозволяють обґрунтовано припустити, що потенціал має вивчення таких психологічних предикторів, як локус контролю та рівень критичності жінки. Так, зовнішній локус контролю жертви визначає її пасивну модель поведінки і небажання приймати він відповідальність за вивільнення з деструктивних взаємин, що склалися.

Також в Україні створили та запустили спеціальний додаток, покликаний захистити жінок, які страждають від домашнього насильства. Як розповіла перша леді О. Зеленська, «тривожна кнопка», яка дозволяє передати сигнал до Національної поліції, виглядає на смартфоні як нейтральна іконка.

Даний додаток є життєво необхідним, оскільки кожна 5-та жінка в Україні стала жертвою домашнього насильства, однак повідомили про це лише третина.

Додаток – це звичайний мобільний застосунок. Нейтральна іконка на екрані смартфона. Ніхто не здогадається, що насправді це – замаскована тривожна кнопка. Додаток можна встановити на будь-який смартфон. Він отримав умовну назву «прихована кнопка SOS». У мить небезпеки можна швидко натиснути, і виклик передається в поліцію.

Його назва не повідомляється навмисно. Про застосунок не повинні знати потенційні кривдники, ті, хто б'є жінок, дітей і близьких. А от ті, хто потерпає від аб'юзерів, можуть отримати всю інформацію та завантажити програму, зателефонувавши на гарячу лінію 116 123 або написавши особисте повідомлення на сторінці «Розірви коло» у Facebook.

Переваги додатка:

- Додаток недоступний стороннім;
- Додаток має замаскований інтерфейс та прихований функціонал;
- У додатку є кнопка для швидкого виклику поліції.

Застосунок має на три основні функції:

- Екстрена допомога жертві;
- Документування фактів насилля;
- Інформація про те, як розпізнати домашнє насилля.

Головна функція застосунку – це прямий зв'язок із національною поліцією, що необхідно, щоб надати допомогу в разі небезпеки.

Також програма дозволяє знайти центри підтримки. У спеціальному розділі користувач зможе визначити власну локацію та розташування найближчого центру підтримки, поліцейської дільниці або служб екстреної допомоги.

Функція «МІЙ ЩОДЕННИК» допомагає відстежувати та фіксувати всі факти насильства над жертвами.

У WhiteRibbonUA передбачили бібліотеку ресурсів для виявлення домашнього насилля:

- Інформація про типи насилля та приклади домашнього насильства;
- Тест про стан стосунків «я в небезпеці»;

- Керівництво з інтернет-безпеки;
- Матеріали про форми сімейного насильства, види підтримки, поради, як вийти з насильницьких стосунків.

Отже, на основі аналізу теоретичної літератури в галузі психології та представлених у ній визначень домашнє насильство є різновидом міжособистісного насильства, що відбувається в рамках сімейної системи, між спільно проживаючими індивідами. При цьому у взаєминах подружжя та партнерів домашнє насильство має свої власні характерні особливості, виявляючись по-своєму. У взаємовідносинах партнерів/подружжя можуть виявлятися всі чотири форми насильства: фізичне, психологічне (емоційне), сексуальне та економічне. Як показав проведений аналіз, жінки суттєво більш схильні до фізичного, сексуального та економічного насильства з боку партнера. Форма психологічного насильства однаково поширена і щодо жінок, і чоловіків [1].

РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕДУРА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Характеристика вибірки

Дослідження проводилося в соціальних мережах та месенджерах (Instagram, Telegram, WhatsApp). Вибірку склало 80 жінок, 50 з яких стверджують, що в їхньому житті факт домашнього насильства мав місце, 27 - підтверджують факт відсутності домашнього насильства у житті, 3 – важко відповісти. Середній вік респондентів – 33 роки (від 18 до 62).

2.2 Характеристика методів дослідження

Для вирішення завдань, було обрано такі діагностичні методики:

Методика «Рівень суб'єктивного контролю (РСК)» Є. Ф. Бажин, Є. А. Голинкіна, А. М. Еткінд;

Опитувальник складається із 44 пунктів (Додаток А). Для того, щоб врахувати не тільки узагальнене поняття «локус контролю», а також можливість його визначати для різних сфер життя, у своїй методиці «УСК» виділили субшкали:

1. Загальна інтернальність (Іо);
2. Інтернальність у сфері досягнень (Ід);
3. Інтернальність у сфері невдач (Ін);
4. Інтернальність у сімейних відносинах (Іс);
5. Інтернальність у сфері виробничих відносин (Ів);
6. Інтернальність у міжособистісних відносинах (Ім);
7. Інтернальність щодо здоров'я та хвороби.

Методика оцінки схильності до віктимної поведінки О. О. Андроннікова;

Психодіагностична методика, призначена для вимірювання схильності досліджуваних до реалізації різних форм віктимної поведінки. Під віктимною поведінкою розуміється поведінка, внаслідок особливостей якої підвищується ймовірність перетворення особи на жертву злочину, обставин чи нещасного

випадку. Об'єктом застосування методики є соціальні та особистісні установки.

Випробуваному пропонується низка тверджень щодо особливостей характеру, особистості, поведінки, окремих вчинків. (Додаток Б)

В результаті проходження дослідження за даною методикою отримуємо оцінку різних видів віктимності за наступними шкалами:

1. Агресивна поведінка;
2. Схильність до саморуйнівної та самоушкоджуючої поведінки;
3. Схильність до гіперсоціальної поведінки;
4. Схильність до залежної та безпорадної поведінки;
5. Схильність до некритичної поведінки;
6. Реалізована віктимність.

Шкала самоповаги Розенберга М. Розенберг;

Шкала, створена Розенбергом у 1965 році, є однією з найстаріших та найпоширеніших методик оцінки рівня самоповаги. Використання цієї методики у дослідженні дозволило оцінити рівень ставлення себе піддослідних, а простота роботи з цією методикою, як і її обробка результатів, лише підтвердили вибір на її користь. Також дана методика дає можливість пошуку значних кореляцій між показником самоповаги та фактом присутності домашнього насильства у житті випробуваної.

Методика Дембо-Рубінштейн Т. В. Дембо, С. Я. Рубінштейн, модифікація А. М. Прихожан;

Ця методика дозволяє у межах дослідження оцінити рівень самооцінки випробуваного. Простота її використання пояснює широке використання цієї методики у різних дослідженнях з великими вибірками.

Стимульний матеріал методики складається з 7 шкал, по 6 з яких надалі і визначаються рівень самооцінки випробуваного. Перерахуємо шкали:

1. Здоров'я;
2. Розум/здібності;
3. Характер;

4. Авторитет у однолітків;
5. Вміння багато робити своїми руками/умілі руки;
6. Зовнішність;
7. Впевненість в собі.

З її допомогою з'являється можливість оцінки кореляції між рівнем самооцінки та параметрами з інших методик.

Авторська анкета;

Анкета спрямована на дослідження досвіду респондентів щодо значущих тем (ситуація у батьківській сім'ї, ставлення до фізичних покарань у вихованні дітей, інформація про перенесений досвід домашнього насильства).

(Додаток В)

Методи математико-статистичної обробки даних: критерій Колмогорова-Смирнова, коефіцієнт Спірмена, критерії Манна – Уїтні, критерій Хі-квадрат.

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК-ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

3.1 Аналіз результатів дослідження

У відсотковому співвідношенні вибірка досліджень, що включає в себе 80 респондентів, виглядає наступним чином: у дослідженні взяли участь жінки, 62% (50 осіб) з яких стверджують, що вони зазнавали домашнього насильства, 33,8% (27 осіб) заперечують факт домашнього насильства у їхньому житті, а 3,7% (3 особи) важко відповісти.

Середній вік респондентів – 33 роки. Поширеність видів насильства у вибірці жінок, які пережили домашнє насильство, представлена на Рис. 3.1

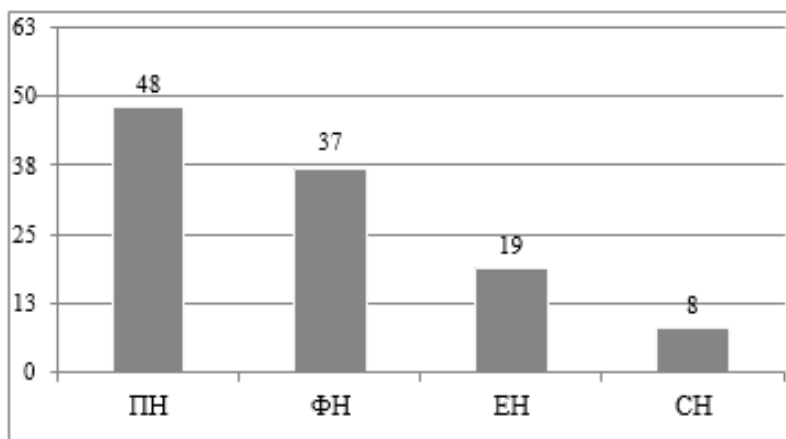

Рис. 3.1 Види насильства та їх поширеність у вибірці жінок
переживших домашнє насильство

Найпоширенішим видом домашнього насильства, з яким стикалися учасники дослідження, є психологічне насильство. Йому зазнавали 48 респондентів із 50 підтверджених фактом насильства. На другому місці за популярністю стоїть фізичне насильство - йому зазнавали 37 осіб із 50. З економічним насильством з боку партнера стикалися 19 осіб, і 8 респондентів стикалися із сексуальним насильством.

Також цікаво розглянути поєднання різних видів насильства. Відсотковий розподіл поєднання різних видів насильства у вибірці жінок, які пережили домашнє насильство, представлено на Рис. 3.2

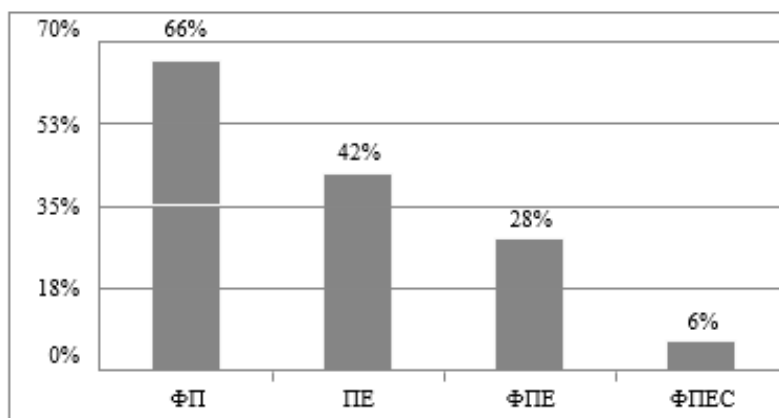

Рис. 3.2 Відсотковий розподіл поєднання різних видів насильства у вибірці жінок, які пережили домашнє насильство, %

Як видно на Рис. 3.2, найпоширенішим поєднанням видів насильства серед опитаних є поєднання фізичного та психологічного видів насильства – воно зустрічається у 66% випадків, поєднання психологічного та економічного насильства – у 42%, 28% складає поєднання фізичного, психологічного та економічного насильства та все 4 види (фізичне, психологічне, економічне та сексуальне) насильства зустрічаються у 6% випадків.

Важливо, що психологічне насильство як є найпоширенішим видом домашнього насильства, а й у комбінаціях з іншими видами. Наше дослідження підтверджує, що немає чистого фізичного чи сексуального насильства.

Будь-яке насильство завжди є психологічним, але може супроводжуватися, наприклад, фізичним насильством.

Метою будь-якого насильства є контроль над жертвою, тому психологічне насильство в сім'ї - один із способів набуття влади над партнером.

Відчуття тривоги, депресивні стани, страх перед гвалтівником, суїцидальні думки жертви, фізичне нездужання є основними наслідками психологічного насильства.

Людина, яка відчуває дані стан, неспроможна критично дивитися те, що відбувається, цим потрапляючи під контроль агресора.

На Рис. 3.3 показано, що 73% всіх опитаних виховувалися в повних сім'ях з обома батьками, 25% - у сім'ях з одним з батьків, а по 1% для кожної категорії - сироти або виховувалися опікунами.

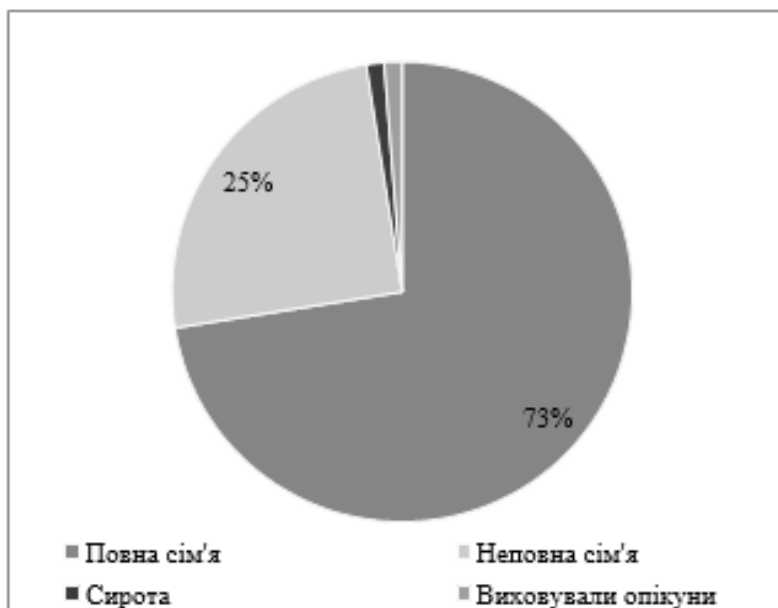

Рис. 3.3 Процентний розподіл типів батьківських сімей серед респондентів, %

Більшість із опитаних – 70% – мають братів та/або сестер, а 30% не мають сиблінгів. Це показано Рис. 3.4

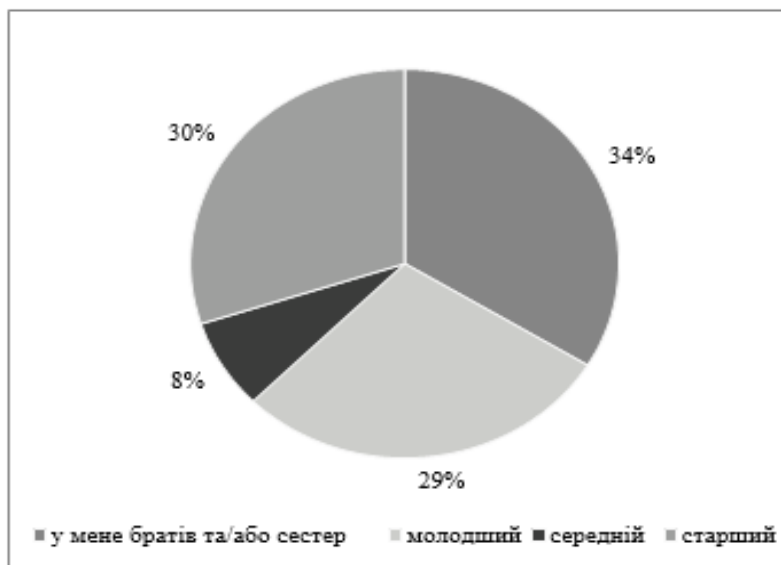

Рис. 3.4 Відсотковий розподіл наявності братів та/або сестер серед усіх респондентів, %

Одним із параметрів, що досліджуються за допомогою анкети, була кількість сварок у батьківській сім'ї, а також різниця у відповідях між

жертвами домашнього насильства і немає. Цей параметр був цікавий з точки зору того, що існує припущення, що для жінок-жертв домашнього насильства така поведінка в сім'ї є звичною.

Порівняльний відсотковий розподіл частоти сварок між членами сім'ї в сім'ях жертв домашнього насильства та тих, хто з насильством не стикався, представлено на Рис. 3.5

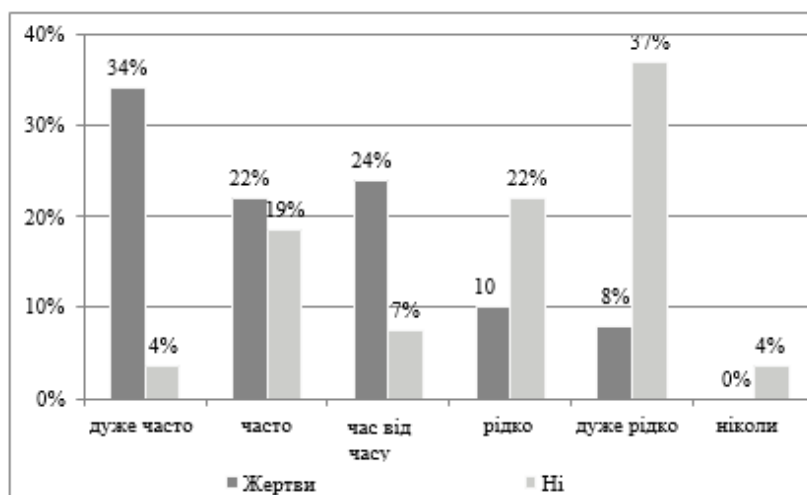

Рис. 3.5 Порівняльний розподіл частоти сварок між членами сім'ї в сім'ях жертв домашнього насильства та тих, хто з насильством не стикався, %

На Рис. 3.5 показано, що у батьківських сім'ях жінок-жертв домашнього насильства сварки між членами сім'ї мали місце – 34% опитаних вказали, що сварки відбувалися «дуже часто», 24% – «іноді», 22% – «часто».

Як видно з цієї діаграми, у відсотковому відношенні в батьківських сім'ях жінок, які зіткнулися з домашнім насильством, сварки мали місце частіше, ніж у сім'ях жінок, які з насильством не стикалися.

Також 50% жінок-жертв домашнього насильства вказують на те, що ці сварки відбувалися між батьками, і 34% вказують, що вони були і між батьками та дітьми. Даний розподіл представлено Рис. 3.6

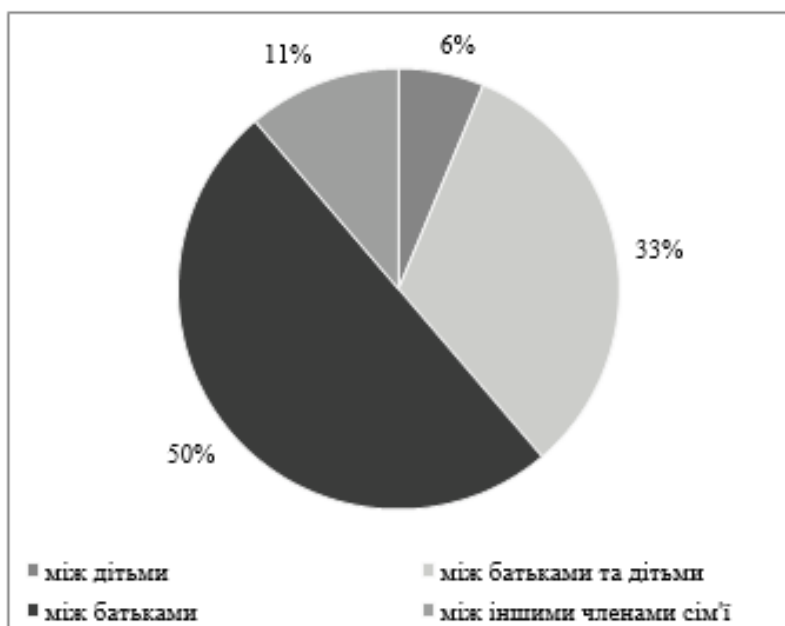

Рис. 3.6 Відсотковий розподіл типів сварок між членами сім'ї у батьківських сім'ях жінок жертв домашнього насильства, %

Для повного розуміння ситуації в батьківській сім'ї жінок-жертв домашнього насильства важливо було проаналізувати, чи використовувалися в цих сім'ях фізичні покарання з виховною метою.

На Рис. 3.7 видно, що 18% жінок відповіли, що фізичні покарання дуже часто застосовувалися як міра покарання, а 22% та 10% відповіли «іноді» і «часто» відповідно.

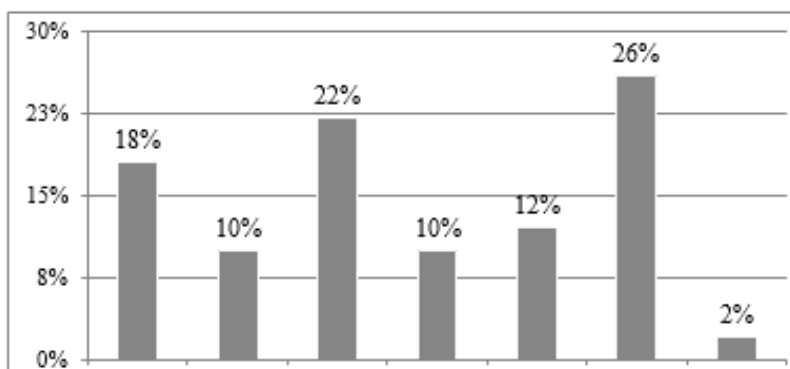

Рис. 3.7 Відсотковий розподіл частоти застосування фізичних покарань у батьківських сім'ях жінок жертв домашнього насильства, %

Проаналізувавши отримані дані, ми можемо припустити, що така ситуація в батьківській сім'ї могла сформувати у свідомості жінок-жертв

домашнього насильства звичну модель поведінки, за якої насильство є нормою, і це вони переносять у свої стосунки з партнером.

Багато людей не сприймають домашнє насильство щодо жінок і дітей як насильство як таке. Фрази «б'є – значить любить» або «мене батьки били і нічого, нормальною людиною виріс» з великою ймовірністю могли бути присутніми в батьківських сім'ях жінок-жертв домашнього насильства. Найчастіше саме ці висловлювання і сприяють прийняттю та закріпленню насильства в сім'ї як певної соціальної та поведінкової норми. Коли особистість переживає негативний досвід, вона включає його у можливі варіанти розвитку подій.

Звернемося до результатів за методикою «Тест самоповаги Розенберга». Включаючи цей тест у батарею методик для проведення дослідження, передбачалося, що рівень самоповаги жінок-жертв домашнього насильства буде нижчим, ніж у контрольної групи. Але результати показують, що рівень самоповаги в обох групах знаходиться приблизно на рівні. Результати методики «Тест самоповаги Розенберга» представлені Рис. 3.8

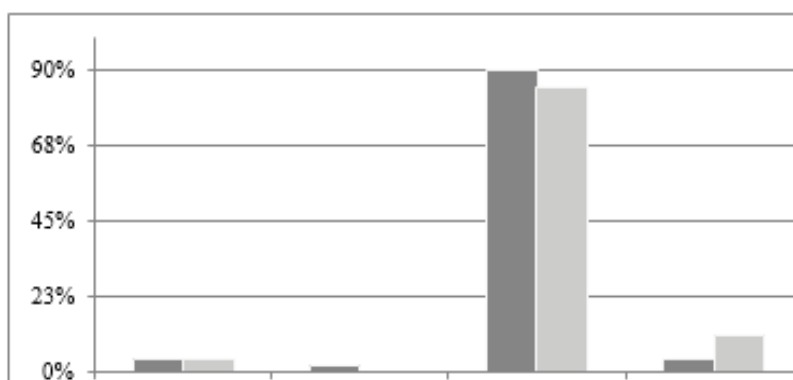

Рис. 3.8 Порівняльний розподіл рівня самоповаги серед жінок жертв домашнього насильства та тих, хто з насильством не стикався, %

Щодо рівня самоповаги, ми можемо зробити висновок, що цей показник не відрізняється у різних груп, котрим проводилося дослідження. Згідно з ключом для даної методики, показник рівня самоповаги, що знаходиться в межах 23-34 балів, має значення "досить високий" і говорить про те, що у піддослідних переважає самоповагу, вони можуть адекватно оцінювати себе, свої переваги та недоліки.

За допомогою методики Дембо-Рубінштейна було визначено рівень самооцінки респондентів. Існує припущення, що самооцінка жінок, які пережили домашнє насильство, часто є зниженою.

На Рис. 3.9 представлені результати для двох груп - жінок-жертв домашнього насильства та тих, хто з насильством не стикався.

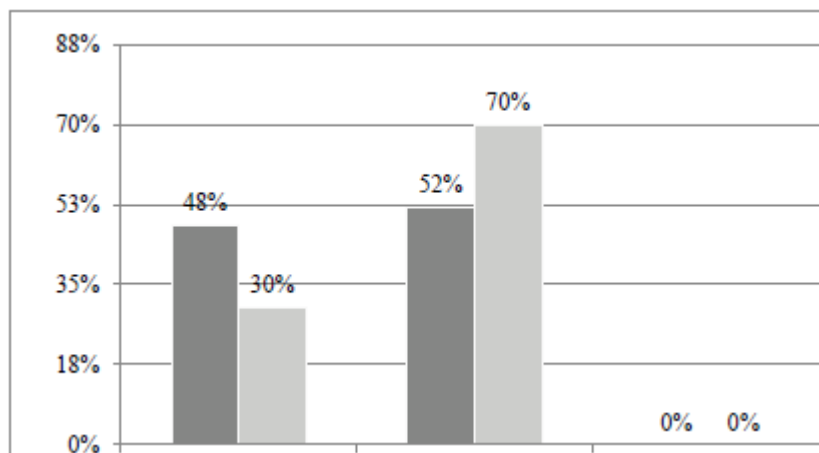

Рис. 3.9 Порівняльний розподіл рівнів самооцінки жінок-жертв домашнього насильства та тих, хто з насильством не стикався, %

Результати, отримані за даною методикою, збігаються з тими, що були отримані іншими дослідниками – вони підтверджують той факт, що жінки-жертви домашнього насильства часто мають занижену самооцінку. На діаграмі видно, що 48% жінок, які зазнають домашнього насильства з боку партнера, мають показник зниженої самооцінки.

Формування зниженої самооцінки може відбуватися як у ранньому віці, а також у дорослому житті, коли партнери або близькі люди вселяють людині, що вона недостатньо хороша. Основною проблемою цього питання є те, що люди зі зниженою самооцінкою несвідомо прагнуть підтвердити цю позицію у всіх своїх взаєминах. Вони дозволяють себе критикувати, засмучувати, злити та лаяти.

Перейдемо до наступної методики – «Схильність до віктимної поведінки».

Почнемо з аналізу результатів за шкалою схильності до реалізованої віктимності.

Під поняттям «реалізованої віктимності» у цій роботі ми розумітимемо таку здатність індивіда, за високого значення якої, він, за певних обставин, стає жертвою. Середній рівень показника «реалізована віктимність» у жінок, які з насильством не стикалися, становить 5,6 балів. У 7 осіб із 27, що становить 26%, цей показник знаходиться нижче за норму (1-7 балів).

Ми можемо зробити висновок про те, що дані респонденти в ситуацію конфлікту потрапляють дуже рідко, або вони вже виробили захисний механізм поведінки, який дозволяє їм цих конфліктних ситуацій уникати.

У 22 з 50 жінок-жертв домашнього насильства, що становить 44%, рівні реалізованої віктимності мають значення вище за норму (8-9 балів). Це говорить про те, що випробувані на продовженні тривалого періоду потрапляють у складні та навіть небезпечні для його життя та здоров'я ситуації. Люди з високим значенням рівня «реалізованої віктимності» часто мають у своїй поведінці схильність до агресивних спонтанних необдуманих дій. Такі дії в умовах особистих взаємин можуть викликати з боку партнера реакції, що призводять до домашнього насильства.

Шкала «схильність до агресивної віктимної поведінки».

12% жінок-жертв домашнього насильства мають високі показники за шкалою «схильність до агресивної віктимної поведінки», понад 16 балів. Це означає, що дані респонденти схильні потрапляти в неприємні ситуації через їхню агресивну поведінку, а також можливу провокуючу поведінку (наклепи, образи, знущання тощо). Їх характерне навмисне створення чи провокування конфліктної ситуації.

Їхня поведінка може бути реалізацією типової для них антисуспільної спрямованості особистості, у межах якої агресивність проявляється стосовно певним особам й у певних ситуаціях (виборчо), але то, можливо і «розмитой», неперсоніфікованої по об'єкту.

У людей з високими показниками за шкалою «схильності до агресивної віктимної поведінки» спостерігається схильність до антигромадської поведінки, порушення соціальних норм, правил та етичних цінностей, якими

вони часто нехтують. Такі люди легко піддаються емоціям, особливо негативного характеру, яскраво виражають їх, домінантні, нетерплячі, запальні. За всіх відмінностей у мотивації поведінки характерна наявність насильницької антигромадської установки особистості.

З урахуванням мотиваційної та поведінкової характеристик можуть бути такі типи (або підтипи), як корисливий, сексуальний (статева розбещеність), пов'язаний з побутовими конфліктами (скандаліст, сімейний деспот), алкоголік.

Що стосується іншої групи, в якій жертв насильства немає, то тільки в одного респондента, що становить 4%, цей показник вищий за норму. Всі інші учасники дослідження показують або нормальний рівень, або нижче за норму.

Такі показники говорять про те, що учасники не схильні до провокування конфліктних ситуацій, мають високий рівень самоконтролю, схильні до дотримання правил і норм, а також показують стабільність у збереженні установок інтересів та цілей.

В результаті порівняння показників за різними підгрупами ми бачимо, що в обох групах присутні респонденти, які відповідають високому рівню показників за шкалою «схильність до агресивної віктимної поведінки», але у відсотковому співвідношенні серед жінок-жертв домашнього насильства їх більше. У цьому випадку ми також можемо припустити, що така поведінка призводить до насильницьких дій з боку партнера.

Шкала схильності до самоушкоджуючої та саморуйнівної поведінки.

52% опитаних із групи жінок-жертв домашнього насильства мають показники за цією шкалою нижче за норму - нижче 8 балів. Це свідчить про те, що ці жінки прагнуть максимально захистити себе від помилок, а також надмірно піклуються про власну безпеку. Вони характеризуються підвищеною тривожністю, недовірливістю і схильні до страхів.

Страх і підвищена тривожність мотивують жінок уникати конфліктів з агресором, стаючи жертвою. 20% респондентів із групи жінок-жертв домашнього насильства мають високі показники за цією шкалою – понад 11

балів. Жертовність цих жінок пов'язана з поведінкою людини, яка провокує ситуацію своєю поведінкою чи зверненням. З урахуванням специфіки поведінки та ставлення до віктимних наслідків у рамках цього типу представлені: свідомий підбурювач (з проханням про заподіяння йому шкоди).

Жінки можуть не до кінця розуміти наслідки своїх дій або не надавати їм значення, в розрахунку, що все обійдеться.

Що стосується другої групи - жінок, які насильству не зазнавали, то за шкалою схильності до самоушкоджуючої та саморуйнівної поведінки, 63% піддослідних мають показники нижчі за норму.

Як ми вже описували вище, такі жінки прагнуть максимально убезпечити себе від помилок, часто навіть вважаючи, що «краще нічого не робити, ніж помилятися». Вони максимально уникають конфліктних ситуацій, провокацій суперечок.

Шкала схильності до гіперсоціальної віктимної поведінки.

Щодо цієї шкали, то 30% піддослідних у групі жертв домашнього насильства та 20% в іншій групі мають показники за шкалою схильності до гіперсоціальної віктимної поведінки вище за норму (вище 8 балів), це означає, що ці люди завжди втручаються в конфлікт, вони вважають неможливим його уникнути.

Жертвова поведінка цих жінок є очікуваною та соціально схвалюваною. Саме ця позитивна поведінка і призводить до дій агресора. Найчастіше такі люди навіть самі не усвідомлюють наслідків своєї поведінки. Але тут важливо наголосити, що відрізняються середні показники за цією шкалою у двох груп. У групі жінок, які перенесли домашнє насильство, середній показник 8,3 бали, а у другій групі – 9,6. Ця різниця може говорити про те, що жінки, які з насильством не стикалися, активніше відстоюють свої права, безпеку, вони рішучі, готові ризикувати.

Щодо показників нижче за норму, то значення розподілилися таким чином - у групі жінок-жертв домашнього насильства лише 6% опитаних мають низькі показники, тоді як в іншій групі - 22%. Низькими показниками за

шкалою схильності до гіперсоціальної віктимної поведінки мають люди, які мають деяку пасивність і байдужість по відношенню до явищ і подій, що відбуваються навколо нього.

Як бачимо з описаного вище, представники обох груп готові втручатися у конфлікт, але ті, хто з насильством не стикався, вступають у конфлікт задля того, щоб відстоювати свої інтереси, права, безпеку. А представниці іншої групи, здебільшого, заради того, щоб отримати соціальну підтримку та схвалення.

Шкала схильності до безпорадної віктимної поведінки.

36% жінок, які зіткнулися з насильством, мають низькі показники за шкалою. Ці жінки прагнуть незалежності та відокремленості. Вони мають на всю свою точку зору, і часто можуть бути непримиренними до думки інших. Такі люди можуть характеризуватись підвищеним скептицизмом, але при цьому їм властива внутрішня ранимість, що призводить до бажання відокремитися від інших.

26% опитаних цієї групи, мають показники вищі за норму (вище 12 балів). Ці люди, які не можуть протидіяти злочинцю з низки різних причин. Причини можуть бути різні - від фізичної слабкості, до страху відповідальності за свої дії. Також ці люди часто мають установку на безпорадність.

Такі жінки постійно залучаються до кризових ситуацій з метою отримання певної підтримки та співчуття з боку оточуючих. Найчастіше вони обирають позицію жертви. Також у людей, що мають високі показники за цією шкалою, найчастіше є схильність до залежної поведінки, вони вкрай поступливі, схильні всіх прощати і виправдовують чужу агресію.

Що стосується другої групи, то 40% піддослідних мають значення нижче за норму, і лише одна жінка має значення за цією шкалою вище за норму.

Шкала схильності до некритичної поведінки.

Серед жінок жертв домашнього насильства 16% набрали показники вищі за норму (понад 7 балів). До цієї групи належать жінки, які не вміють правильно оцінювати життєві ситуації, а також часто демонструють необачність у своїй поведінці. Особистість такого типу виявляє схильність до спиртного, нерозбірливість у знайомствах, надмірну довірливість та легковажність. Має неміцні моральні підвалини, що посилюється відсутністю власного досвіду чи його недоучет.

Такі жінки ідеалізують чоловіків, виправдовують негативну поведінку інших і не помічають небезпек. Ще 24% опитаних із цієї групи показують низькі результати за цією шкалою. Жінкам із цієї групи властива вдумливість, обережність, прагнення передбачати можливі наслідки своїх вчинків, які іноді можуть призводити до їх пасивності та страхів. Самореалізація у разі дуже утруднена, може виникати соціальна пасивність, що призводить до незадоволеності своїми успіхами, до почуття досади і навіть заздрості.

Порівняно з жінками-жертвами домашнього насильства, серед жінок, які з насильством не стикалися, лише 2 особи (7%) показують значення вище норми, інші випробувані переважно перебувають у межах норми.

Підбиваючи підсумки за методикою «Схильність до віктимної поведінки», можемо зазначити, що серед жінок, які зазнавали домашнього насильства, з більшою частотою зустрічаються представники, які схильні потрапляти та провокувати конфліктні ситуації, ситуації небезпечні для життя та здоров'я, наслідки яких вони не здатні адекватно оцінити.

Також ці жінки схильні не чинити опору, протидії злочинцеві з різних причин, а також надмірно оптимістично дивляться на навколишній світ і ідеалізують суспільство. У їх психологічній характеристиці є схильність до спиртного, нерозбірливість у знайомствах і зайва легковажність. Також необхідно відзначити схильність до антигромадської поведінки, порушення соціальних норм, правил та етичних цінностей, якими вони часто нехтують.

У нашому дослідженні скористаємося спрощеним варіантом методики «Рівень суб'єктивного контролю». В даному випадку розрахунок показників буде здійснюватись за бінарною шкалою. За результатами проведеного тестування ми можемо зазначити, що серед жінок жертв домашнього насильства у 16% опитаних рівень суб'єктивного контролю перебуває у показниках від 0 до 19, що відповідає екстернальному типу, тоді як у піддослідних, які не піддавалися насильству, представників з явним екстернальним локусом контролю немає. Інші представники в обох групах мають переважно проміжний локус контролю.

Аналізуючи отримані результати, бачимо, що з жінок-жертв домашнього насильства частіше зустрічаються люди із зовнішнім локусом контролю - люди, переконані, що й невдачі і невдачі залежить від інших покупців, безліч зовнішніх обставин, а чи не від них самих. Їм важко взяти на себе відповідальність за свої рішення, події у їхньому житті, обставини. Ця модель поведінки дуже схиляє до ухвалення позиції жертви.

При використанні критерію Манна-Уїтні отримуємо, що при $p \leq 0.05$, $U=0.04$.

Нижче на Рис. 3.10 показано графічне уявлення зв'язку між фактом самосприйняття домашнього насильства та рівнем схильності до некритичної поведінки.

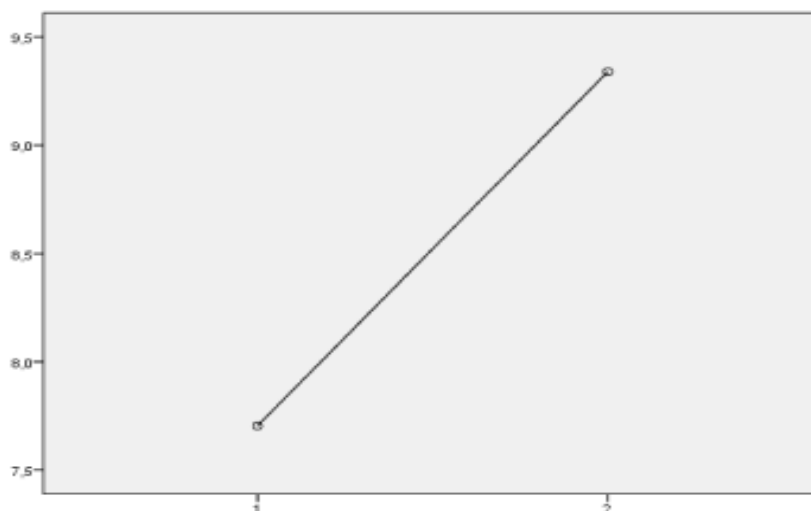

Рис. 3.10 Графічне подання зв'язку між фактом самосприйняття домашнього насильства та рівнем схильності до некритичної поведінки

При використанні критерію Манна-Уїтні отримуємо, що при $p \leq 0.05$, $U=0.023$.

Нижче Рис. 3.11 що середнє значення рівня реалізованої виктимности вище, групи, куди входять дружини, перенесли домашнє насильство.

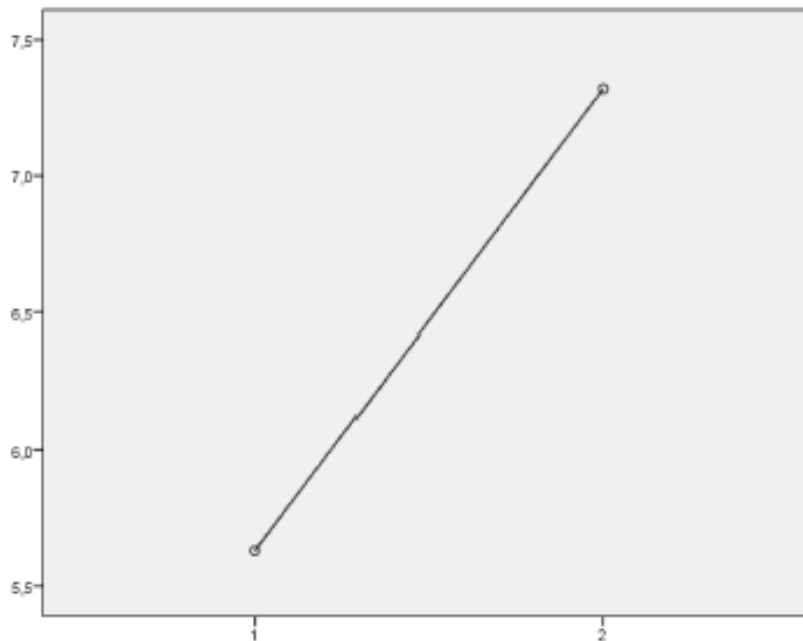

Рис. 3.11 Графічне подання зв'язку між фактом самосприйняття домашнього насильства та рівнем реалізованої віктимности

Також цікаво відзначити наявність кореляційного зв'язку між реалізованою віктимністю та середньою самооцінкою піддослідних із групи жінок жертв домашнього насильства (Рис. 3.12)

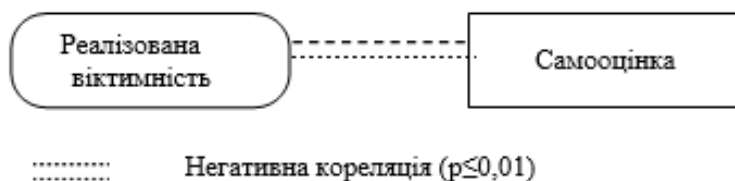

Рис. 3.12 Кореляційна плеяда показників реалізована віктимність та самооцінка жінок-жертв домашнього насильства

На цій плеяді бачимо, що показник реалізованої виктимности збільшується зі зниженням самооцінки. По кореляції видно, що чим вищий рівень реалізованої віктимности, іншими словами, чим частіше чи навіть інтенсивніше жінки-жертви домашнього насильства виявляються у критичних

ситуаціях, тим нижчою є їх самооцінка. Наявність цього зв'язку не залишає жодного сумніву, що тривале перебування людини в критичних, стресових ситуаціях, небезпечних для її життя та здоров'я, мають значний вплив на рівень її самооцінки.

Для підтвердження, що жінки, які зазнали домашнього насильства, переважно мають зовнішній локус контролю, скористаємося критерієм Хі-квадрат.

Цей критерій дозволяє оцінити різницю між двома емпіричними розподілами. При повному збігу значень розподілів, Хі-квадрат дорівнюватиме нулю, чим більше відмінність, тим більше значення критерію.

За наших показників, що у 16% опитаних з першої групи рівень суб'єктивного контролю є екстернальним та відсутність екстернального локусу контролю у групи, до якої увійшли жінки, які не стикалися з домашнім насильством, значення критерію хі-квадрат є $\chi^2 = 4.82$, що при $p \leq 0.05$ є значущим.

Також у разі можна припустити, що екстернальний локус контролю визначає деяку схильність до становлення жертвою насильства.

Узагальнюючи отримані результати дослідження можна назвати, що з більшості жінок-жертв домашнього насильства побудова взаємовідносин із партнером, у яких є насильство, є певною мірою звичним. У їхніх батьківських сім'ях мали місце часті сварки між батьками, між батьками та дітьми, а також були фізичні методи покарань.

Така ситуація призводила до того, що у жінок знижувався рівень самооцінки, а також формувалася особлива модель поведінки та взаємодії з партнерами, яка була спрямована на підтримку жертвовної позиції. Жертви домашнього насильства підсвідомо вибирали і формували таке оточення, в якому вони дозволяли себе лаяти, критикувати, тим самим підтверджуючи для себе свою нездатність до побудови нормальних здорових відносин.

Низький рівень критичності мислення та зовнішній (екстернальний) локус контролю виступають значущими предикторами того, що жінка може

опинитися у відносинах, у яких матиме місце домашнє насильство. Адже неможливість оцінити та усвідомити деструктивний характер взаємовідносин з партнером, а також небажання взяти на себе відповідальність за вихід із таких відносин мають великий вплив на поведінку людини.

Визначення та підтвердження психологічних предикторів становлення жінки жертвою в ході даного емпіричного дослідження має велику значущість для побудови превентивної роботи кризових центрів та центрів, що займаються питанням домашнього насильства. Адже подібні знання надзвичайно важливі для розуміння витоків ситуації, а також можливого їх запобігання.

З урахуванням цих знань фахівці можуть спрямовувати свою роботу на те, щоб підвищити рівень критичного мислення жінок, а також роз'яснити важливість самостійного прийняття рішень та відповідальності за них. Жінкам, які перенесли домашнє насильство, може бути рекомендована робота над своїми характеристиками щодо збільшення життєвої активності, продовження страху розумних ризиків.

На наш погляд, якщо проводитиметься робота у цих напрямках, то існує ймовірність зниження рівня домашнього насильства. Принаймні, жінки самі можуть адекватно оцінювати ситуацію та не вступати у співзалежні чи деструктивні відносини.

Нами було наведено обґрунтування критеріїв вибірки дослідження з урахуванням досвіду домашнього насильства. Ця вибірка повністю відображає різні характеристики жінок-жертв домашнього насильства, а також тих, хто з ним не стикався.

У ході дослідження було виділено специфічні характеристики жінок-жертв, домашнього насильства, наприклад: висока частота сварок та насильницької поведінки у батьківських сім'ях жертв, застосування фізичних методів покарання, занижена самооцінка.

ВИСНОВКИ

1. У ході теоретичного дослідження нами було розглянуто різні підходи до визначення насильства як феномена та класифікації його видів. Розгляд різних психологічних концепцій виникнення насильства дозволили встановити механізм розвитку насильства та схильності людини до насильства. Зважаючи на те, що насильство може відбуватися в будь-якій сфері взаємовідносин людей, ми виділили основні відмінності домашнього/сімейного насильства з боку партнера, а також виділили його основні види: психологічне, фізичне, економічне та сексуальне.

2. Провівши аналіз досліджень вчених, нами було помічено, що багато хто з них намагається виділити психологічні особливості жінок-жертв домашнього насильства, ті риси характеру, які їх поєднують.

Здебільшого вчені виділяють такі: рівень самооцінки, емпатії, рівень суб'єктивного контролю, відчуття соціальної підтримки, тривожність, радикалізм, рівень фрустрації, критичність мислення.

3. Емпіричне дослідження, проведене на вибірці жінок ($n=80$), частина з яких самопідтвердила факт присутності в їхньому житті домашнього насильства, дозволило оцінити обстановку в їхніх батьківських сім'ях, визначити найпоширеніші види домашнього насильства, а також поширеність їх поєднань.

За допомогою обраних методик вдалося отримати відомості про їх самооцінку, рівень суб'єктивного контролю, оцінити рівень віктимності та визначити їх локус контролю. Усі отримані дані були зрівняні з контрольною групою, до якої входили жінки, які факт домашнього насильства не підтвердили.

Результати емпіричного дослідження дозволили підтвердити:

Показники критичності у жінок, підданих домашньому насильству, відрізняються у менший бік;

Рівень реалізованою віктимності у жінок, підданих домашньому

насильству, відрізняється у велику сторону;

Жінки, які зазнали домашнього насильства, переважно мають зовнішній локус контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абраменко, А. И. Практикум по общей психологии / А. И. Абраменко, А. А. Алексеев, В. В. Богословский. - М.: Просвещение, 2011. - 288 с.
2. Александров, И. Ф. Насилие в семье / И. Ф. Александров. - М.: Наука, 2013. - 346 с.
3. Алешина, Ю. Е. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю. Е. Алешина, А. С. Волович. - Самара: Бахрах, 2017. - 408 с.
4. Айзенк, Г. Ю. Природа интеллекта – битва за разум / Г. Айзенк, Л. Кэмин, А. Озерова. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 352 с.
5. Багнета, Н. Подружній конфлікт як соціально - психологічний феномен / Н. Багнета. - Український науковий журнал "ОСВІТА РЕГІОНУ", 2011. – 114 с.
6. Балабух, І. М Трансформація сімейно-шлюбних орієнтацій сучасної української молоді / І. М. Балабух. - ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 2009 – 157 с.
7. Барановська, Л. В. Педагогіка та психологія вищої школи / Л. В. Барановська. – Київ: НАУ, 2015. - 240 с.
8. Бондаровська, В. М. Духовність та моральні цінності сучасної української молоді деякі соціально-психологічні аспекти / В. М. Бондаровська. - К.: Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», 2019. – 244 с.
9. Борщ, К. К. Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні / К. К. Борщ. - Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2012. – 284 с.
10. Булах, І. С. Консультативна психологія / І. С. Булах. - К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 458 с.
11. Бурлачук, Л. Ф. Психотерапія / Л. Ф. Бурлачук, А. С. Кочарян, М. Е. Жидко. – СПб. : Питер, 2012. – 496 с.
12. Васянович, Г. П. Основи психології / Г. П. Васянович. - К.: Педагогічна думка, 2012. – 114 с.

13. Волянюк, Н. Ю. Соціальна психологія / Н. Ю. Волянюк. - К.: КПІ ім. І. Сікорського, 2019. – 254 с.
14. Галузинский, В. М. Основы педагогики та психології вищої школи / В. М. Галузинский. - Київ, 1995. – 279 с.
15. Галян, І. М. Психодіагностика / І. М. Галян. - К. : Академвидав, 2011. – 464 с.
16. Галян, О. І. Експериментальна психологія / О. І. Галян. - К.: Академвидав, 2012. – 400 с.
17. Калайтан, Н. Л. Структурні особливості соціального та емоційного інтелекту студентів першого курсу вищого технічного навчального закладу / Н. Л. Калайтан. - Вісн. Харків нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Психологія, 2012. – 204 с.
18. Малкина-Пых, И. Г. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых - . М., 2006. – 1008 с.
19. Мамедова, С. С. К вопросу о насилии как научном понятии / С. С. Мамедова . - Молодой ученый, 2016. – 877 с.
20. Методи соціальної психології / В. Б. Шапар, В. О. Копилов, Ю. І. Кисіль та ін. – Харків : ХАІ, 2002. – 76 с.
21. Настроение: психол. словарь-справочник / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Харвест, 2004. – С. 214.
22. Научитель, О. Д. Соціально-психологічний тренінг / О. Д. Научитель, Ю. І. Гулий / Активне соціально-психологічне навчання – Харків : ХАІ, 2011. – 41 с.
23. Смирнов, Б. А. Психология деятельности в экстремальных ситуациях / Б. А. Смирнов, Е. В. Долгополова. – Харків : Гуманитарный центр, 2007. – 276 с.
24. Современная психология : справ. руководство / под. ред. В. Н. Дружинина. – М. : ИНФРАМ, 1999. – 688 с.
25. Тиньков, О. М. Інженерна психологія / О. М. Тиньков. – Харків : ХАІ, 2011. – 72 с.

26. Физиология центральной нервной системы / Т. В. Алейникова, В. Н. Думбай, Г. А. Кураев, Т. Л. Фельдман. – Ростов-н/Д. : Феникс, 2000. – 384 с.
27. Фисенко, П. И. Личностно–психологические источники опасностей в обществе и психологические аспекты национально–государственной безопасности / П. И. Фисенко. – М., 1994. – 254 с.
28. Фурманов, И. А. Социальная психология агрессии и насилия / И. А. Фурманов. - Минск: БГУ, 2016. – 392 с.
29. Циба, В. Т. Соціологія особистості / В. Т. Циба. – К.: МАУП, 2000. – 152с
30. Шостром, Э. Анти–Каргнеги или Человек–манипулятор / Э. Шосторм. – М.: Попурри, 2014. – 281 с.
31. Шерковин, Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Ю. А. Шерковин. – М.: Мысль, 1973. – 451 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Рівень суб'єктивного контролю (РСК)»

1. Просування по службі більше залежить від вдалої обставини, ніж здібностей і зусиль людини.
2. Більшість розлучень відбувається тому, що люди не захотіли прислухатися один до одного.
3. Хвороба справа випадку; якщо вже судилося захворіти, то нічого не поробиш.
4. Люди виявляються самотніми через те, що самі не виявляють інтересу та дружелюбності до оточуючих.
5. Здійснення моїх бажань часто залежить від везіння.
6. Марно робити зусилля для того, щоб завоювати симпатію інших людей.
7. Зовнішні обставини – батьки і добробут – впливають на сімейне щастя не менше, ніж відносини подружжя.
8. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що відбувається зі мною.
9. Як правило, керівництво виявляється ефективнішим, коли повністю контролюються дії підлеглих, а не покладаються на їхню самостійність.
10. Мої позначки та школі частіше залежали від випадкових обставин, ніж від власних зусиль.
11. Коли я будую плани, то я загалом вірю, що зможу здійснити їх.
12. Те, що багатьом людям здається успіхом чи везінням, насправді є результатом тривалих цілеспрямованих зусиль.
13. Думаю, що правильний спосіб життя може більше допомогти здоров'ю, ніж лікарі та ліки.
14. Якщо люди не підходять один одному, то, хоч би як вони намагалися, налагодити сімейне життя вони все одно не зможуть.
15. Те хороше, що я роблю, зазвичай буває гідно оцінене іншими.
16. Діти виростають такими, як їх виховують батьки.

17. Думаю, що випадки чи доля не відіграють важливу роль у моєму житті.
18. Я намагаюся не планувати далеко вперед, тому що багато залежить від того, як складуться обставини.
19. Мої позначки в школі більше всього залежали від моїх зусиль та ступеня підготовленості.
20. В конфліктах я частіше відчуваю провину за собою, чим за протилежною стороною.
21. Життя більшості людей залежить від збігу обставин.
22. Я віддаю перевагу такому керівництву, при якому можна самостійно визначати, що і як робити.
23. Думаю, що мій спосіб життя жодною мірою не є причиною моєї хвороби чи хвороб.
24. Як правило, саме невдалий збіг обставин заважає людям досягти успіху у своїй справі.
25. Зрештою, за погане управління організацією відповідальні самі люди, які у ній працюють.
26. Я часто думаю, що нічого не можу змінити в відносинах, що склалися в сім'ї.
27. Якщо я дуже захочу, то зможу повернути до себе майже будь-кого.
28. На підростаюче покоління впливає так багато різних обставин, що зусилля батьків виховання дітей часто виявляються марними.
29. Те, що зі мною трапляється, це справа моїх власних рук.
30. Важко буває зрозуміти, чому керівники надходять так, а чи не інакше.
31. Людина, яка не змогла досягти успіху у своїй роботі, швидше за все не виявив достатньо зусиль.
32. Найчастіше я можу досягти від членів моєї родини того, що я хочу.
33. У неприємностях і невдачах, які були в моєму житті, найчастіше винні були інші люди, ніж я сам.
34. Дитину завжди можна, можливо вберегти від застуди, якщо за ним стежити та правильно його одягати.

35. У складних обставинах я волію почекати, поки проблеми вирішаться самі собою.
36. Успіх є результатом завзятой роботи і мало залежить від випадку чи везіння.
37. Я відчуваю, що від мене більше, ніж від будь-кого, залежить щастя моєї родини.
38. Мені завжди важко було зрозуміти, чому я подобаюсь одним людям і не подобаюсь іншим.
39. Я завжди волію ухвалити рішення і діяти самостійно, а не сподіватися на допомогу інших людей або на долю.
40. На жаль, заслуги людини залишаються невизнаними, попри все її старання.
41. У сімейному житті бувають такі ситуації, які неможливо вирішити навіть за найсильнішого бажання.
42. Здібні люди, які не зуміли реалізувати свої можливості, повинні звинувачувати в цьому лише самих себе.
43. Багато моїх успіхів були можливі лише завдяки допомозі інших людей.
44. Більшість невдач у моєму житті походить від невміння, незнання чи лінощів і мало залежало від везіння чи невдачі.

Методика оцінки схильності до віктимної поведінки

1. Я вважаю, що у моєму житті неприємних подій відбувається більше, ніж у інших.
2. Якщо я потрапляю в неприємне становище, то мені найкраще не чинити опір і тримати язик за зубами.
3. Я охоче записався б добровольцем для участі у будь-яких бойових діях.
4. Я ціную в людях обережність та обачність.
5. Навіть якби за небезпечну працю добре заплатили, я не взявся б за її виконання.
6. Якщо мене образили, то я обов'язково маю відплатити за це.
7. Якби інші люди не заважали мені, я досяг би набагато більшого.
8. У мене ніколи не було неприємностей через мою поведінку, пов'язану з статевим життям.
9. Часом мені хочеться ламати речі, бити посуд.
10. У мене бували такі періоди, що тривали дні, тижні або навіть місяці, коли я не міг ні за що взятися, бо не міг включитися в роботу.
11. Я не завжди говорю правду.
12. У ранньому віці мене виганяли зі школи за погану поведінку.
13. Іноді я переходжу вулицю там, де зручно, а не там, де належить.
14. Часом я так наполягаю на своєму, що оточення втрачає терпіння.
15. Інші мені здаються щасливішими за мене.
16. Думаю, що багато людей перебільшують свої нещастя, щоб добитися співчуття та допомоги.
17. Думаю, мені сподобалась б робота, пов'язана з захистом слабких і знедолених.
18. Мене важко переконати.
19. Мені доводиться так багато дбати про близьких людей, що на турботу про себе часто не вистачає.
20. Я навряд чи доб'юся у своєму житті чогось дійсно вартого.

21. Мені регулярно роблять люди, які дуже оточують мене.
22. Я не серджуся, коли з мене сміються.
23. Я вважаю, що більшість людей здатна збрехати, якщо це в їхніх інтересах.
24. Я рідко роблю вчинки, про які потім жалкую (більше і частіше, ніж інші).
25. Я дуже рідко сварюсь із членами моєї родини.
26. Я не можу відкинути деякі умовності навіть заради задоволення.
27. Більшість у мене таке почуття, ніби я зробив щось погане чи зле.
28. Більшість часу я відчуваюся щасливим.
29. Деякі люди так люблять командувати, що мені хочеться все зробити навпаки, навіть якщо я знаю, що вони мають рацію.
30. Якщо хтось порушує правила, я обурююся.
31. Я ніколи не йшов на небезпечну справу заради сильних вражень.
32. Я отримую більше задоволення від гри або перегонів, якщо не тримаю парі.
33. У школі мене ніколи не викликали до директора за пустоту.
34. Мої манери за столом у гостях краще, ніж у себе вдома.
35. Я вважаю, що більшість людей заради вигоди швидше надійдуть нечесно, ніж упустять випадок.
36. Моя поведінка значною мірою визначається правилами і звичками оточуючих мене людей.
37. Я віддаю перевагу вирішенню конфліктів без застосування сили.
38. Я був обурений і роздратований, коли доводиться визнати, що мене вміло провели.
39. Мені байдуже, що про мене говорять інші.
40. Якби в наш час проводилися бої гладіаторів, то я неодмінно б у них брав участь.
41. Я вмію відмовляти людям, які просять мене про позику.

42. Мені важко підтримувати розмову з людьми, з якими я щойно познайомився.
43. Я не можу припинити ситуацію, навіть якщо почуваюся незручно та напружено.
44. Терпіти біль усім на зло буває навіть приємно.
45. Людина повинна мати право випити стільки, скільки захоче.
46. Якщо я в дитинстві погано поведився, то мене карали.
47. Я міг би виконувати роботу, пов'язану з доглядом за хворими чи вмираючими.
48. Я завжди одразу помічаю, якщо ситуація стає небезпечною.
49. Я намітив собі життєву програму, засновану на почутті обов'язку та відповідальності, і намагаюся її виконувати.
50. Іноді я не поступаюся людям не тому, що справа дійсно важлива, а просто з принципу.
51. Правильно твердження, якщо дітей не бити, то користі з них не вийде.
52. Мої батьки ніколи не карали мене фізично.
53. Якщо при покупці автомобіля мені доведеться вибирати між швидкістю та безпекою, то я виберу безпеку.
54. Мене частіше, ніж інших, обзивали у школі.
55. Люди справедливо обурюються, коли дізнаються, що злочинець залишився безкарним.
56. Коли я потрапляю у неприємну ситуацію, то сподіваюся лише на свої сили.
57. Я впевнений, що того, хто робить злі вчинки, у майбутньому чекає кара.
58. Я можу дружельно ставитися до людей, вчинки яких не схвалюю.
59. Я готовий пробачити грубість моєму партнерові, якщо маю надію, що це не повториться.
60. Безпечніше нікому не довіряти.
61. Буває, що я проводжу вечір у компанії малознайомих мені людей.
62. Я регулярно потрапляю у неприємні ситуації.

63. Іноді маю такий настрій, що я готовий першим почати бійку.
64. Я іноді порушуюю закон чи встановлені правила.
65. Я не ризикнув би стрибати з парашутом.
66. Більшості людей не подобається поступатися своїми інтересами заради інших.
67. Я легко втрачаю терпіння.
68. Тільки несподівані обставини та почуття небезпеки дозволяють мені посправжньому проявити себе.
69. Мене дуже важко роздратувати.
70. Люди часто розчаровують мене.
71. У мене буває таке почуття, що труднощів занадто багато і немає сенсу намагатися подолати їх.
72. Мене важко розсердити.
73. Цілком можна обійти закон, якщо ви цим його по суті не переступаєте.
74. Я п'ю алкогольні напої помірковано (або зовсім не п'ю).
75. Я часто зустрічав людей, які заздрили моїм ідеям тільки тому, що вони прийшли на думку не їм першим.
76. Навіть якщо я злюсь, то намагаюся не вдаватися до лайки.
77. Мені більше подобається працювати з керівником, який дає суворі чіткі вказівки, ніж з керівником, який надає більшу свободу.
78. Якщо хтось починає цікаву, нехай і небезпечну справу, я її підтримаю.
79. Я рідко даю решту, коли мене б'ють.
80. Якщо стосовно мене хтось чинить несправедливо, то я бажаю йому справжнього покарання.
81. Я вірю, що за зло можна відплатити добром, і дію відповідно до цього.
82. Кожна дитина знає, що добро має бути з кулаками.
83. Я волію не спілкуватися з однолітками, тому що вони ображають мене.
84. Я ніколи не вступаю у вуличний конфлікт, щоб заступитися за того, кого кривдять.

85. Шкідливий вплив алкоголю та тютюну на людину сильно перебільшують.
86. Собака, який не слухається, заслуговує, щоб його вдарили.

Авторська анкета

1. У якій сім'ї ви виховувалися?

- а) повної -з обома батьками
- б) неповною — був лише один з батьків
- в) виховували опікуни
- г) сирота
- д) виріс у дитячому будинку е) інше (вкажіть)

2. Ви старша чи молодша дитина в сім'ї?

- а) старший
- б) середній
- в) молодший
- г) у мене немає братів та сестер

3. Наскільки часто у вашій родині відбувалися скандали між її членами?

- а) дуже часто (кілька разів в тиждень)
- б) часто (2-3 рази на місяць)
- в) час від часу (кілька разів за півроку)
- г) рідко (2-3 рази на рік)
- д) дуже рідко (рідше, ніж раз на рік)
- е) ніколи
- ж) важко відповісти

4. Ці сварки відбувалися:

- а) між батьками
- б) між батьками та дітьми
- в) між дітьми
- г) між іншими членами сім'ї

5. Як часто батьки/опікуни/вихователі використовували методи фізичного впливу (плескання, потиличники тощо) для покарання?

- а) дуже часто (кілька разів на тиждень)

- б) часто (2-3 рази на місяць)
- в) час від часу (кілька разів за півроку)
- г) рідко (2-3 рази на рік)
- д) дуже рідко (рідше, ніж раз на рік)
- е) ніколи
- ж) важко відповісти

6. Яким було ваше ставлення до цих фізичних покарань?

- а) відповідав тим ж
- б) сильно переживав і замикався у собі в) ображався
- г) нічого особливого
- д) до мене не застосовували фізичних покарань
- е) інше (Будь ласка, вкажіть)

7. Чи вважаєте ви, що хтось із подружжя повинен займати чільну роль або брати на себе відповідальність за сім'ю?

- а) так
- б) ні, подружжя має бути рівноправним
- в) важко відповісти

8. Чи вважаєте ви, що думка чоловіка (чоловіка) більш важлива, ніж думка жінки (дружини)?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

9. Чи вважаєте ви, що існують неписані суспільством ролі чоловіка та дружини

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

10. Як ви вважаєте, чи існує в Україні проблема домашнього насильства?

- а) так

- б) ні
- в) важко відповісти

11. Як ви вважаєте, в Україні сімей, у яких подружжя під час сварок застосовують фізичну силу, більшість чи меншість?

- а) більшість
- б) меншість
- в) важко відповісти

12. Чи використовуєте ви/будете використовувати методи фізичного впливу (плескання, потиличники тощо) для покарання дітей?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

13. Чи відомі вам якісь державні чи громадські організації, які допомагають жертвам домашнього насильства

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

14. Чи відомі вам випадки домашнього насильства серед ваших знайомих?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

15. Який тип домашнього насильства зустрічався найчастіше?

- а) фізичне насильство
- б) економічне насильство
- в) моральне, психологічне насильство
- г) сексуальне насильство
- д) важко відповісти
- е) інше (вказіть)

16. Ваше ставлення до жертв домашнього насильства?

- а) жаль
- б) співчуття
- в) сама винна
- г) насильство не припустимо
- д) важко відповісти
- е) інше (вказіть)